

ΗΠΕΙΡΟΤΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΚΑΙ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΛΟΓΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΑΝ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΣΤΑΣ Ν. ΠΕΤΣΙΟΣ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ ΞΥΓΓΡΑΜΜΑ
ΙΔΡΥΘΕΝ ΚΑΙ ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ
ΠΡΟΝΟΙΑ ΤΟΥ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΞΠΥΡΙΔΩΝΟΣ ΒΛΑΧΟΥ

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΔΕ ΤΩΝ ΗΠΕΙΡΩΤΩΝ
ΠΕΡΙΚΛΕΟΥΣ ΒΙΖΟΥΚΙΔΟΥ
ΕΝ ΒΕΡΟΛΙΝΩ,
ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΑΝΑΓΝΟΣΤΟΠΟΥΛΟΥ
ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΑΛΚΙΒΙΑΔΟΥ ΚΟΝΤΟΠΑΝΟΥ
ΕΝ ΙΩΑΝΝΙΝΟΙΣ

ΕΝ ΙΩΑΝΝΙΝΟΙΣ
ΕΝ ΤΗ ΙΕΡΑ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΙ

ΕΤΟΣ ΠΡΩΤΟΝ
1926

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΑΝ.ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

Ο ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΟΣ ΒΑΡΛΑΑΜΙΤΗΣ ΚΑΙ ΤΟ ΒΡΑΧΥ ΧΡΟΝΙΚΟΝ ΑΥΤΟΥ

ΥΠΟ

ΝΙΚΟΥ Α. ΒΕΗ

Καθηγητοῦ τοῦ Ἑθν. καὶ Καποδ. Πανεπιστημίου.

Ἡ ἱστορία τῶν μονῶν τῶν Μετεώρων συνδέεται, ὡς γνωστόν, στενά-
τάτα πρὸς τὴν Ἡπειρον καὶ τοὺς Ἡπειρώτας. Τοῦτο ἀληθεύει πρὸ παν-
τὸς ἐν σχέσει πρὸς τὴν μονὴν ἐκείνην τῶν Μετεώρων, τὴν τιμωμένην μὲν
ἐπ' ὀνόματι τῶν Ἁγίων Πάντων, ἰδρυμένην δ' ἐπὶ τοῦ λίθου εἶτε στύλου
τοῦ Βαρλαάμ, φερωνύμου ἀσκητοῦ, ἀκμάσαντος κατὰ τὰ μέσα τοῦ ΙΔ'
αἰῶνος¹. Εἰς τὸν λίθον τοῦ Βαρλαάμ, τὸν ἀναδειχθέντα «Οὐρανοῦ τὸ
ἀντίτυπον», ὡς ἐν τινι παλαιῷ κειμένῳ² λέγεται, κατέληξαν μετὰ μακροῦς
μοναστικοῦς ἀγῶνας οἱ ἐξ εὐγενοῦς οἴκου τῶν Ἰωαννίνων ὁρμώμενοι
αὐτάδελφοι Νεκτάριος καὶ Θεοφάνης οἱ Ἀφαρῶδες ἢ Ἀφαρῶτες³. Ἀνελ-
θόντες οὗτοι τὸ πρῶτον κατ' Ὀκτώβριον τοῦ ἔτους 1517 ἐπὶ τοῦ λίθου
Βαρλαάμ⁴, ὃ ὁποῖος τότε ἀπὸ πολλοῦ ἤδη ἦτο ἀκατοίκητος καὶ μόλις που

¹) Ἴδὲ ἐπ' ἐσχάτων Νίκου Α. Βέη, «Geschichtliche Forschungsresultate und Mönch- und Volkssagen über die Gründer der Meteoren-Klöster» ἐν «Byzantinisch-Neugriechische Jahrbücher», τόμ. Γ' (1922) σελ. 364-403, ἰδίᾳ σελ. 395 κ. ἐ. καὶ τὴν ἐκεῖ ἀναγεγραφομένην ἀρχαιοτέραν βιβλιογραφίαν (προσθετέα «Ἐπετηρίς Ἐταιρείας Βυζαντινῶν σπουδῶν», τόμ. Β', 1925, σελ. 181 κ. ἐ.)

²) Σπ. Π. Δάμπερον, «Νέος Ἑλληνομνήμων», τόμ. Β' (1903) σελ. 121-130 (= Ὑπόμνημα ἐγκωμιαστικόν ἐν ἀληθείᾳ τοῖς ἁγίοις πατράσιν ἡμῶν κῦρ Νεκταρίῳ καὶ κῦρ Θεοφανίῳ τοῖς ἐκλεκτοῖς αὐταδέλοις, ὧν ἡ ἀσκησις καὶ διαγωγή ἐν Μετεώρῳ τῷ τοῦ Βαρλαάμ λίθῳ, τοῖς ἐξ Ἰωαννίνων ὑπὸ σιμητριῶν μοναχοῦ καὶ πνευματικοῦ υἱοῦ τῶν ἐγκωμιαζομένων) καὶ δὴ σελ. 129, 26

³) Περὶ τῶν τύπων τοῦ ὀνόματος καὶ τῆς γενέσεως αὐτοῦ ἰδὲ Νίκου Α. Βέην, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 395 κ. ἐ. ὑπόσημ. 4. (Πρόσθετες, καὶ Κ. Krumphacher. Das mittelgriechische Fischbuch [Sitzungsberichte der philos.-phil. und der histor. Klasse der Bayer. Akademie der Wissenschaften, 1903, Heft III.], ἐν Μονάχῳ 1903, σελ. 347, ὑπόσημ. 2).

⁴) Ἴδὲ τὸ σχετικὸν χρονολογικὸν σημεῖωμα ἐν τῷ ὑπ' ἀριθ. 127 κώδικι τῆς μονῆς Βαρλαάμ, ἐξ οὗ τοῦτο ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον ὑπὸ Πορφυρίου Οὐασπένσκη, Ἀποδημία εἰς Θεσσαλίαν τῷ 1859 εἰς τὰ Μετέωρα καὶ τὰς μονὰς τοῦ Ὀλύμπου καὶ τῆς Ὀσσης. (ἔκδοσις ἐκ τῶν καταλοίπων τοῦ συγγραφέως ὑπὸ τῆς Ῥωσσοικῆς Ἀκα-

διέσωζεν ἐδάφη παλαιότερας κατασκευῆς, ἀνίγειραν ἐκεῖ δι' ἰδίων κόπων καὶ ἀναλωμάτων μεγαλοπρεπεῖς ναοὺς καὶ ἄλλα οἰκοδομήματα, ἀναδειχθέντες κτήτορες μονῆς καὶ σήμερον ἔτι ὀνομαστῆς. Κτίσμα ἡπειρωτικὸν ἢ μονὴ Βαρλαάμ διετήρησεν ἐπὶ μακρόν, μονονουχὶ ἀδιακόπως, τὸν ἡπειρωτικὸν αὐτῆς χωματήρα. Μέγας ὄντως εἶναι ὁ ἀριθμὸς τῶν Ἠπειρωτῶν ἐκείνων, οἵτινες κατὰ τὸ τετρακοσιετὲς περίπου διάστημα, ὅπερ παρήλθεν ἀπὸ τῆς ὑπὸ τῶν Ἰωαννιτῶν Ἀψαράδων ἰδρύσεως τῆς μονῆς Βαρλαάμ, ἐξέλεξαν τὸν ἀνάστη βράχον, ἐφ' οὗ ἡ μονὴ αὕτη κεῖται, ὡς τόπον ἀσκήσεως. Καὶ κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους ὁ κατ' ἐπανάληψιν ἡγουμενεύσας τῆς μονῆς Βαρλαάμ πανοσιώτατος ἀρχιμανδρίτης Ἰάκωβος Σταμιάτης, ἀνὴρ ἐνθέου ζήλου, φιλόχαιος καὶ φιλεπιστήμων, εἶναι τέκνον τῆς Ἠπείρου. Εἰς χρόνους ἀρχαιοτέρους μετὰ τῶν Βαρλααμιωτῶν ἐπλεόναζον οἱ καταγόμενοι ἐκ τῆς τῶν Ἰωαννίνων περιφανοῦς μητροπόλεως¹, ἦν τινα Μοναχόπολιν εἶ τις ἐπονομάσειεν οὐκ ἂν ἀμάρτοι τοῦ δέοντος μοναχῶν γὰρ ἐμπέπληστα Θεσπεσίων καὶ ἁγίων μονάζουσῶν, καὶ μυρίοις ἄλλοις εὐθηνεῖται τοῖς ἀγαθοῖς².

Κατὰ τὸ δεύτερον ἡμῶν τοῦ ΙΗ' αἰῶνος ἐμόναζεν ἐν τῇ Μονῇ Βαρλαάμ ὁ ἐν τῷ χωρίῳ Ἀπάνω Μπούρτσανη, τοῦ τέως δήμου Τυμφαίων, γεννηθεὶς³, ἀλλὰ πόρρωθεν ἐκ Μετζόβου καταγόμενος Χριστόφορος. Οὗτος εἶναι καὶ ἐκ διαφόρων πηγῶν, μάλιστα δ' ἐκ τῶν χειρογράφων τῶν Μετεώρων, γνωστός Χριστόφορος κατὰ κόσμον καλούμενος ἐκουρεύθη μοναχὸς ἐν τῇ μονῇ Βαρλαάμ τῇ 24 Φεβρουαρίου 1768 καὶ μετ' οὗ πολὺ, τῇ 21 Ἀπριλίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους, ἐχειροτονήθη ἱεροδιάκονος ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου Σταγῶν Παρθενίου⁴. Τὰς σχετικὰς πρὸς τὴν ἰδίαν αὐτοῦ κουρὰν καὶ τὴν χειροτονίαν εἰς τὸν πρῶτον βαθμὸν τῆς ἱεροσύνης εἰδήσεις διέ-

δημίας τῶν Ἐπιστημῶν ἐπεξεργασίᾳ Π. Α. Σύρκου). Ἐν Πητρούπολει 1896, (ῥωσιστί) σελ. 476, ὑπόσημ. 3. Ἄλλ' ὀρθότερον ἐδημοσιεύθη τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος χρονογραφικὸν σημεῖωμα ὑπὸ Νίκου Α. Βέη, «Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν μονῶν τῶν Μετεώρων», τόμ. Α' (1909) σελ. 306 καὶ μετὰ ταῦτα ὑπὸ Σπ. Π. Λάμπρου, Νέος Ἑλληνομνήμων, τόμ. ΙΔ' (1915|—1915|).

¹) Φράσις ἐκ τοῦ βίου τοῦ ἁγίου Ἰωάννου, τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων, νεομάρτυρος († 1526), παρὰ Σπ. Π. Λάμπρου, ἐνθ' ἀνωτέρω, τόμ. Β' (1905) σελ. 138, 15—18.

²) Φράσεις ἐκ τοῦ διαθηκῆου γραμματος τῶν ἀδελφῶν Νεκταρίου καὶ Θεοφάνους τῶν Ἀψαράδων παρὰ Σπ. Π. Λάμπρου, ἐνθ' ἀνωτέρω, τόμ. Β' (1905) σελ. 108, 10—11.

³) «ἐκ τῆς χώρας ἀπάνω μπούρτσανης» ἀναφέρεται ὁ ἡμέτερος Χριστόφορος ἐν τῇ ἱστορικῇ ἐπιγραφῇ τοῦ ναοῦ τῆς ἁγίας Κυριακῆς καὶ δὴ ἐν τῇ διατυπώσει τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης, τῇ κειμένῃ ἐν φ. 1α τοῦ κώδικος 214 τῆς μονῆς Βαρλαάμ, (πρὸ βλ. κατωτέρω).

⁴) Περὶ τοῦ ἐπισκόπου τούτου († 1781. Μαρτίου 26.) ἰδὲ τὰ γεγραμμένα μοι ἐν «Βυζαντιδὶ» τόμ. Α' (1909) σελ.

πωσεν αὐτὸς οὗτος ὁ Χριστόφορος ἐν τῷ ὑπ' αὐτοῦ καταρτισθέντι χρονικῷ, περὶ οὗ γίνεται κατωτέρω λόγος.

Κατ' Ὀκτώβριον τοῦ 1772 ἦτο ἤδη ὁ Χριστόφορος Βαρλααμίτης ἱερομόναχος τοῦτο ἐξάγεται ἐκ σημειώματος, ὅπερ ἀναγινώσκεται ἐν τῷ ὑπ' ἀριθμὸν 101 κώδικι τῆς μονῆς Βαρλαάμ¹, καθ' ὃ ἐγράφη ὁ κώδιξ οὗτος, περιέχων τὴν ἀπολυθίαν τοῦ μικροῦ ἀγιασμοῦ καὶ εὐχάς, χειρὶ μὲν — ὡς ἐκ παλαιογραφικῶν ἐνδείξεων φαίνεται — Ἀναστασίου Σουγδουρῆ², ἐπιμελείᾳ δὲ τοῦ Χριστοφόρου «ἱερομονάχου». Ῥητῶς ἀναφέρεται ὁ Ἀναστασιος Σουγδουρῆς ὡς βιβλιογράφος τοῦ ὑπ' ἀριθμὸν 59 κώδικος τῆς μονῆς Βαρλαάμ, περιέχοντος μὲν τὴν Παρακλητικὴν, γραφέντος δὲ κατὰ ῥητὴν ἀγγέλων τοῦ σχετικοῦ σημειώματος ἐν ἔτει 1784 ἐπιμελείᾳ τοῦ Χριστοφόρου ἱερομονάχου [τοῦ Βαρλααμίτου].

Ἄλλὰ καὶ ὁ κώδιξ 133 τῆς μονῆς Βαρλαάμ, περιέχων πρὸς τοῖς ἄλλοις κανόνας παρακλητικούς Μάρκου τοῦ Εὐγενικοῦ καὶ Μανουὴλ ῥήτορος τοῦ Κορινθίου, ἐγράφη ὡσαύτως κατὰ τὸ ἔτος 1784, ὡς δηλοῖ σχετικὸν σημείωμα, χειρὶ τοῦ Ἀναστασίου Σουγδουρῆ καὶ ἐπιμελείᾳ τοῦ Χριστοφόρου ἱερομονάχου [τοῦ Βαρλααμίτου]³. Οὗτος ἐπεστάτησεν ἤδη πρότερον, ἔπος γραφῆ καὶ ὁ ὑπ' ἀριθμὸν 143 κώδιξ τῆς μονῆς Βαρλαάμ, περιέχων ἔργα Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ, κώδιξ, οὗ ἡ γραφὴ ἤρξατο μὲν ἐν ἔτει 1781, συνετελέσθη δὲ μῶλις τῇ 29 Μαΐου 1784.

Λῶρον δὲ τοῦ Χριστοφόρου Βαρλααμίτου πρὸς τὴν μονὴν τοῦ Ἁγίου Στεφάνου τῶν Μετεώρων ἐπέβη μικρὸς κώδιξ περιέχων τμήματα τῆς νεκροσίμου ἀκολουθίας· τὸ σχετικὸν σημείωμα τοῦ κώδικος λέγει :

«Ἐγράφη τὸ παρὸν ἐν τῷ Στύλῳ τοῦ Βαρλαάμ, ἐπιμελείᾳ Χριστοφόρου ἱερομονάχου, τοῦ ἐκ τῆς αὐτῆς μονῆς, καὶ ἐδωρήσατο αὐτὸ τῇ ἱερᾷ μονῇ τοῦ ἁγ. Στεφάνου τῇ καιμένη πλησίον τοῦ ὄρους Κούκλης· ἐδόθη δὲ χειρὸς τοῦ Γαβριὴλ ἱερομονάχου καὶ καθηγητοῦ τῆς Ἁγίας μονῆς ἐν ἔτει σωτηρίῳ 1785 (=1785) κατὰ μῆνα Φεβρουάριον»⁴.

Ἐν τῷ κώδικι 182 τῆς μονῆς Βαρλαάμ καὶ δὴ ἐν σελ. 151 — 163 αὐτοῦ κεῖνται «στίχοι περὶ τῆς μονῆς Βαρλαάμ, ποίημα Γαβριὴλ Ἀγιαμονίτου,

¹) Οἱ ἐνταῦθα δηλούμενοι ἀριθμοὶ τῶν Μετεωρικῶν κωδίκων ἀναφέρονται εἰς τὴν ἐμὴν κατάταξιν αὐτῶν· ἰδὲ Νίκου Α Βέη. «Ἐκθεσις παλαιογραφικῶν καὶ τεχνικῶν ἐρευνῶν ἐν ταῖς μοναῖς τῶν Μετεώρων κατὰ τὰ ἔτη 1908 καὶ 1909», ἐν Ἀθήναις 1910, (ἔκδοσις τῆς Βυζαντιολογικῆς Ἑταιρείας).

²) Περὶ τοῦ ἀνδρὸς ἰδὲ προχείρως τὰ σημειωθέντα μοι ἐπ' ἐσχάτων ἐν Byzantinisch - Neugriechische Jahrbücher, τόμ. Δ' (1923) σελ. 308 κ. ἐ.

³) Πρβλ. Π. Οὐσπένσκη—Π. Σύρκο, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 526—528 (=κατὰ ταῦτα Ἀ. Παπαδόπουλος Κεραμεὺς ἐν τῇ Ἐπετηρίδι τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου Ἑλλάδος, τόμ. Γ', 1902, σελ. 87, ἀριθ. 39—46).

⁴) Π. Οὐσπένσκη—Π. Σύρκο, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 430.

διορθωθέντες διὰ συνδρομῆς Παπαχριστοφόρου [Βαρλααμίτου]» τῇ 20 Δεκεμβρίου 1786.

Κατ' Αὔγουστον τοῦ 1787 ἐπεμελήθη Χριστόφορος ὁ Βαρλααμίτης, ὅπως καταρτισθῇ κώδιξ προθέσεων τῆς μονῆς Βαρλαάμ, κατὰ Μάϊον δὲ τοῦ ἔτους 1788, ὅπως καταρτισθῇ κώδιξ παρορησιῶν τῆς αὐτῆς μονῆς. Ἀμφοτέρου οἱ κώδικες οὗτοι περιήλθον μέγρ' ἡμῶν, ταχθέντες παρ' ἐμοῦ ὑπ' ἀριθμοῦ 217 καὶ 218 ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῆς προμηνημονευθείσης μονῆς.

Κατ' Ὀκτώβριον τοῦ 1788 ἀπεστάλη ὁ ἡμέτερος Χριστόφορος ὑπὸ τῆς ἀδεικρότητος τῆς μονῆς Βαρλαάμ χάριν περισυναγωγῆς ἐλεῶν ὑπὲρ αὐτῆς, ἐφοδιασμένος καὶ διὰ πανδεκτικῆς, ἐν ἣ μεταξὺ τῶν ἄλλων συνιστάται εἰς τοὺς Χριστιανοὺς νὰ δεχθῶσιν «*ίλαροπροσώπως τὸν ἐν ἱερομαρτύροις πατῆρ Χριστόφορον σεμνόβιον ὄντα καὶ κυλογερικὸν ἐκ τῆς σεβασμίας Μονῆς τοῦ Βαρλαάμ, καὶ θέλετε ἐλεήσει αὐτόν, ἐξ ὧν ὑμῖν ὁ φιλόθεωπος Κύριος ἐδώρησατο καναβίων καὶ βαμπακίων καὶ ἄλλων. γράφοντες καὶ τὰ τίμια ὑμῶν ὀνόματα ἐπὶ τῷ μνημονεύεσθαι εἰς τὴν σεβασμίαν ταύτην μονήν, καὶ προσκαλοῦντες αὐτόν εἰς τὰ ἐδλογημένα ὑμῶν ὀσπίτια χάριν ἁγιασμοῦ τε καὶ ἐδλογίας. Φέρει γὰρ μεθ' ἑαυτοῦ τὴν θαυματόβρυτον χεῖρα τοῦ μεγαλομάρτυρος Προκοπίου καὶ ἄλλα θαυμάσια λείψανα, καὶ χρησιμοποιέσθω ὑμῖν ψυχῇ τε καὶ σώματι ὅσον δύναται*¹».

Κατὰ τὸ ἔτος 1796 ἐπιμελεῖται ὁ ἡμέτερος Χριστόφορος, ὅπως γραφῇ ὁ ὑπ' ἀριθμὸν 131 κώδιξ τῆς μονῆς Βαρλαάμ, περιέχων τὰς ἀκολουθίας τοῦ νεομάρτυρος Ἰωάννου τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων, τῶν ὁσίων Νεκταρίου καὶ Θεοφάνους, τῶν κτιτόρων τῆς μονῆς Βαρλαάμ, τοῦ νεομάρτυρος Νικολαίου τοῦ ἐκ Μετζόβου μὲν καταγομένου, ἐν Τρίκῃ δὲ τελειωθέντος, καὶ τοῦ ἱερομάρτυρος Μοδέστου. Κατὰ δὲ τὸ ἔτος 1797 ὁ Χριστόφορος Βαρλααμίτης ἐπιμελεῖται τῆς ἀνακαινίσεως τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Κυριακῆς ἐν τῷ τόπῳ τῆς γεννήσεώς του, ἥτοι ἐν τῷ χωρίῳ Ἀπάνω Μπούρσιανη², τὸ ὁποῖον ἄλλοτε, μέχρι ἐσχάτων, ὑπῆρξεν ἰδιοκτησία τῆς μονῆς Βαρλαάμ. Ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῆς προμηνημονευθείσης μονῆς ἐτάχθη παρ' ἐμοῦ ὑπ' ἀριθμὸν 214 μικρὸς κώδιξ ἐκφωνήσεων, ἀναφερόμενος εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἁγίας Κυριακῆς ἐν τῇ Ἀπάνω Μπούρσιανη, περιέχων δὲ ἐν φύλλῳ 1^α δι' ἐρυθρᾶς μελάνης ἀντίγραφον τῆς κτητορικῆς ἐπιγραφῆς ἐκείνης, ἥτις διηώρισε τὸ ἐπιμελεῖα τοῦ Χριστοφόρου Βαρλααμίτου συντελεσθὲν ἔργον τοῦ ἀνακαινισμοῦ τοῦ ναοῦ.

¹ Ἐσχάτη, ἐπὶ τοῦ παρόντος τοῦλάχιστον, μνεῖα τοῦ Χριστοφόρου Βα-

¹) Νίκου Α. Βεη, Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν μονῶν Μετεώρων, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 309.—Καὶ ἄλλοτε φαίνεται ὁ Χριστόφορος χάριν ζήτησε περιηγηθεῖς.

²) Ἴδὲ ἀνωτέρω.

λααμίτου ἐν τοῖς ζῶσιν εἶναι ἐκ τοῦ ἔτους 1798, ὅποτε οὗτος συνέταξεν ἀναγραφὴν τῶν ἐν τῷ σκευοφυλάκῳ τῆς μονῆς Βαρλαάμ ἐναποκειμένων κειμηλίων καὶ λοιπῶν ἀγρικειμένων, ταχθεῖσαν ὑπ' ἐμοῦ ὑπ' ἀριθμὸν 264 ἐν τῇ βιβλιοθηκῇ τῆς μονῆς ταύτης. Δέχομαι, ὅτι ὁ Χριστόφορος Βαρλααμίτης δὲν θά ἔζησε πολὺ μετὰ τὴν σύνταξιν τῆς ἀναγραφῆς, περὶ ἧς ἐγένετο λόγος ἀμέσως ἀνωτέρω.

Ἐκ τῶν εἰρημένων φαίνεται ἡ περὶ τὴν ἀντιγραφὴν χειρογράφων καὶ τὸν καθ' ὅλου πλουτισμὸν τῶν βιβλιοθηκῶν τῶν Μεταωριτικῶν μονῶν ἀγαστὴ προαίρεσις καὶ μεγάλη δραστηριότης τοῦ Χριστοφόρου Βαρλααμίτου. Ὑπῆρξε δὲ ὁ ἄλλως τε μετριοπαθὴς σχολικῆς παιδείας κληρικὸς οὗτος οὐχὶ μόνον φιλόβιβλος, ἀλλὰ καὶ ἐξαιρετικῶς φιλότιμος ὄθεν γεγονότα, ἅτινα οὗτος ἔκρινεν ἀξια μνήμης, ἀνέγραψεν ἐπιμελῶς κατ' αὐτὴν τὴν τέλει αὐτῶν ἢ βραχὺ μετὰ ταῦτα ἐπὶ τῶν παραφύλλων ἐσταχυομένου ἐντύπου, ὅπερ ἀπετέλει, ὡς φαίνεται, ἴδιον αὐτοῦ κτῆμα. Ἦτο δὲ τὸ βιβλίον τοῦτο ἀντίτυπον τῆς «Ἐκκλησιαστικῆς διδασκαλίας», τὴν ὁποίαν Ἄνθιμος ὁ Ἰβηρ, ὁ γενόμενος ἐπίσκοπος Ῥιμνίκου (1705—1708) καὶ ἔπειτα μητροπολίτης Οὐγγροβλαχίας (1708—Αὐγούστ. 1716) χάριν τῶν Ῥουμίνων καὶ Βλάχων συνέταξε καὶ διὰ σλαβικῶν στοιχείων ἐτύπωσε. Ἡ «Ἐκκλησιαστικὴ διδασκαλία» εἶδε τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος πλεόν ἢ ἅπασι¹⁾ τὸ ἀντίτυπον, οὐ ἐπὶ τῶν καλομημάτων τῆς σταχύσεως καὶ ἐπὶ τῶν παραφύλλων ὁ Χριστόφορος Βαρλααμίτης ἀνέγραψε διάφορα χρονογραφικὰ σημειώματα, ἧτο τῆς ἐκδόσεως τοῦ 1710²⁾. Καὶ ἡ μὲν τύχη τοῦ σχετικοῦ ἐντύπου ἐπὶ τοῦ παρόντος τοῦλάχιστον ἀγνοεῖται, ὅκτω δὲ κατὰ τὴν στήλωσιν εἰς τὸ ἐντύπον προστεθειμένα παραφύλλα, ἐφ' ὧν ἀκριβῶς ἔσιντο χρονογραφικὰ σημειώματα Χριστοφόρου τοῦ Βαρλααμίτου, ἀπέσπισεν ἀπὸ τοῦ ἐντύπου ὁ κατὰ τὸ ἔτος 1859 τὰ Μετέωρα καὶ ἄλλας Θεσσαλικὰς μονὰς χάριν ἐρευνῶν ἐπισκεφθεὶς ῥῶσος ἀρχιμανδρῆς Πιορφύριος Οὐσπένσκις (ἴ 1877

¹⁾ Περὶ τοῦ προσώπου Ἄνθιμου τοῦ ἐξ Ἰβηρίας καὶ τῶν ἐκδόσεων τῆς «Ἐκκλησιαστικῆς διδασκαλίας» ἰδὲ πρὸ παντὸς *Emile Picot*, Notice biographique et bibliographique sur l'imprimeur Anthim d'Ivir, métropolitain de Valachie en «Nouveaux mélanges orientaux. Mémoires, textes et traductions publiés par les professeurs de l'École spéciale des langues orientales vivantes à l'occasion du septième congrès international des orientalistes réuni à Vienne» (Septembre 1886 [=Publications de l'École des langues orientales vivantes. IIe série. volume XIX]. Paris...MDCCLXXXVI σελ. 513-560 (αὐτόθι σποράδην καὶ δὴ ἐν σελ. 56) ἀρχαιοτέρα σχετικὴ βιβλιογραφία). Πρβλ. καὶ *Π. Οὐσπένσκιον - Π. Σέρκον*, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 203, ὑπόσημ. 1,481 καὶ τὴν αὐτόθι ἀναφερομένην βιβλιογραφίαν.

²⁾ Πρβλ. *Π. Οὐσπένσκιον - Π. Σέρκον*, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 203, 481, *Α. Παπαδόπουλον - Κεραμέα* ἐν τῇ Ἐπετηρίδι τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου Παρνασσοῦ, τόμ. 6 (1902) σελ. 140.

ὡς μητροπολίτης Κνέβου), ἐπόμενος προσφιλεῖ αὐτοῦ μεθόδῳ, καθ' ἣν ἐπετρέπετο ἄνευ τύψεως τῆς συνειδήσεως ν' ἀντικαταστήσῃ τὴν ἐπίγονον ἀντιγραφὴν ἢ εὐχερῆς ἀποκοπή! Τὰ ὁκτώ παράφυλλα, τὰ περιέχοντα χρονολογικὰ σημειώματα Χριστοφόρου τοῦ Βαρλααμίτου, συνέληξεν ὁ Πορφύριος Οὐσπένσκις μετὰ τινῶν ἄλλων σπουδαίων χειρογράφων ἢ φύλλων, ἅτινα μάλιστα ἐκ τῆς μονῆς Βορλααμί βαρβαρικώτατα συναπεκόμισεν. Οὗτοι συναπληρώθη μικρὸς κώδιξ, ὁ ὁποῖος μετὰ τῶν λοιπῶν χειρογράφων τοῦ Πορφυρίου Οὐσπένσκι περιήλθεν ἐν ἔτει 1883 εἰς τὴν κεντρικὴν βιβλιοθήκην Πετροπόλεως, τὴν ἄλλοτε λεγομένην Δημοσίαν Αὐτοκρατορικὴν, νῦν δὲ Λαϊκὴν Σοβιετικὴν, ταχθεὶς ὑπ' ἀριθμὸν 251 μεταξύ τῶν ἑλληνικῶν χειρογράφων τῆς βιβλιοθήκης ταύτης. Εἶναι δὲ τὸ περιεχόμενον τοῦ κώδικος τούτου σπουδαιότατον διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς Ἠπείρου καὶ Θεσσαλίας κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας καὶ τοὺς νεωτέρους χρόνους, καθ' ἃ θὰ ἔχω τὴν εὐκαιρίαν ἀλλαγῶν διεξοδικῶς νὰ διαλάβω¹.

Τὰ ἐν τῷ προμνημονευθέντι κώδικι τῆς Πετροπόλεως ὁκτὼ παράφυλλα, τὰ περιέχοντα αὐτόγραφα σημειώματα Χριστοφόρου τοῦ Βαρλααμίτου, ἀνταποκρίνονται πρὸς τὰ φ. 50-57 τοῦ καθ' ὅλον κώδικος· εἰς τὰ ὁκτὼ ταῦτα φύλλα προσέθηκεν ὁ Πορφύριος Οὐσπένσκις καὶ δύο ἄλλα φύλλα (=58 καὶ 59 τοῦ καθ' ὅλον κώδικος), ἐφ' ὧν διὰ μολυβδίδος ἀντέγραψε τὴν ἐπιγραφὴν τοῦ ἐντύπου, εἰς οὗ τὰ παράφυλλα, ὡς εἴρηται, ἔκειντο τὰ αὐτόγραφα Χριστοφόρου τοῦ Βαρλααμίτου, δύο χρονολογικὰ τῶν ἐτῶν 1589 καὶ 1751 σημειώματα, εἰλημμένα πιθανῶς ἐξ ἄλλων χειρογράφων ἢ ἐντύπων βιβλίων², καὶ τινὰ ἐκ τῶν αὐτογράφων τοῦ Χριστοφόρου σημειώματα³, ἅτινα προφανῶς ἦσαν γεγραμμένα ἐπὶ τῶν παραφύλλων, τῶν ἐπικεκολλημένων ἐπὶ τῶν πινακίδων τοῦ σταχώματος τοῦ ἐντύπου· τὰ παράφυλλα ταῦτα δὲν ἠδυνήθη ἢ ἐδίστασε ν' ἀποσπάσῃ καὶ νὰ συμπεριλάβῃ ὁ ἄλλως τε τολμηρὸς περὶ τὰ τοιαῦτα Πορφύριος Οὐσπένσκις, δι' ὃ, βεβαίως ἀθνητῶν, περιορίσθη εἰς τὴν ἀντιγραφὴν τῶν ἐν αὐτοῖς κειμένων.

¹) Ἴδὲ ἐπὶ τοῦ παρόντος τὸ Γ' παράρτημα τῆς Ἐπετηρίδος τῆς Δημοσίας Αὐτοκρατορικῆς Βιβλιοθήκης Πετροπόλεως διὰ τὸ ἔτος 1883 (ἐν Πετροπόλει 1886), ὅπου περιγράφεται, ἂν καὶ ἐλλιπῶς, μετὰ τῶν ἄλλων χειρογράφων τῆς συλλογῆς Πορφυρίου Οὐσπένσκι καὶ ὁ κώδιξ, περὶ οὗ γίνεται ἐνταῦθα λόγος. Πρβλ. καὶ *V. G. Vasiljevskij* ἐν «*Vizantijskij Vremennik*» τόμ. Γ' (1896) σελ. 233 κ. ἑ., *A. Παπαδόπουλος—Κεραμεύς*, αὐτόθι, τόμ. ΙΑ' (1904), σελ. ..., καὶ ἐν τῇ Ἐπετηρίδι τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου Παρνασσῶν, τόμ. 7' (1902) σελ. 440 κ. ἑ.

²) Κατὰ παραδρομὴν ἀναφέρει ὁ *A. Παπαδόπουλος—Κεραμεύς* ἐν τῇ Ἐπετηρίδι τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου Παρνασσῶν τόμ. 7' (1902) σελ. 140, 145, ὅτι καὶ σημεῖωμα ἀναγόμενον εἰς τὰ ἔτη 1779—1783, προέρχεται πιθανῶς οὐχὶ ἐκ τοῦ χρονικοῦ τοῦ Χριστοφόρου Βαρλααμίτου, ἀλλ' ἐξ ἄλλου βιβλίου.

³) Ἴδὲ κατωτέρω.

Οὕτω παραδίδεται ἐν τῷ κώδικι τῆς Πιερουπόλεως τὰ χρονογραφικὰ σημειώματα Χριστοφόρου τοῦ Βαρλααμίτου, ἀποτελοῦντα οὕτως εἶπειν βραχὺ χρονικόν, διήκον ἀπὸ τῆς 1 Μαΐου 1767 μέχρι τῆς 29 Ἰανουαρίου 1793, τοῦτο μὲν γνωρίζον εἰς ἡμᾶς γεγονότα ἀλλαχόθεν παντελῶς ἄγνωστα, τοῦτο δὲ γνωστὰ συμπληρωματικῶς διαλευκαίνον. Ἀναφέρονται δὲ τὰ γεγονότα ταῦτα κυρίως εἰς τὴν μονὴν τοῦ Βαρλαάμ καὶ τὰ ἄλλα ἰδρύματα τῶν Μετεώρων καὶ τὴν λοιπὴν Θεσσαλικὴν χώραν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν Ἑπειρὸν, Ἀθηνίαν, Μακεδονίαν, Στερεὰν Ἑλλάδα καὶ τὴν Πελοπόννησον. Φυσικὰ φαινόμενα, λιμούς, θεομηνίας, πολέμους καὶ μάχας, ἐπιδρομὰς καὶ θηώσεις, ἀρξίσεις διοικητικῶν καὶ στρατιωτικῶν ὑπαλλήλων, περιστασιακὰ ἐπισήμων ἢ καὶ ἀπλῶς οἰκείων προσώπων, κρίνει ὁ Χριστόφορος κατ' ἔξοχὴν ἄξια μνήμης γεγονότα ὅμως εἰς τὸ ἴδιον αὐτοῦ πρόσωπον ἀποβλέποντα σπανίως θεωρεῖ μνημονεύσιμα ὁ συντάκτης τοῦ βραχέος χρονικοῦ. Ἄξια ἰδιαιτέρας προσοχῆς εἶναι δύο σημειώματα τοῦ Χριστοφόρου ἐν οἷς γίνεται λόγος περὶ τῆς ἐπιδημίας εἰς τὴν μονὴν Βαρλαάμ δύο γλωσσομαθῶν καὶ λογίων περιηγητῶν, ὁρμωμένων ἐκ Σβειζίας, ἤτοι Σουηδίας:

1780: κατὰ μῆνα Ἀπρίλιον. Ἦλθεν εἰς τὸ μοναστήριόν μας ἕνας Φράγκος ἀπὸ τὸ βασιλεῖον τῆς Σβειζίας ὀνομαζόμενος Ἰάκωβος, πεπαιδευμένος καταπολλὰ εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ εἰς ἄλλαις γλώσσαις. Εἰς αὐτὸ τὸ ἔτος ἀνακαινίσθη καὶ τὸ καθολικὸν τῆς ἐκκλήσιας — Αὐτοὶ οἱ δύο Φράγκοι ἦσαν περιηγηταί.

1784: κατὰ μῆνα Μάρτιον. Ἦλθεν ἄλλος Φράγκος ἀπὸ τὴν Σβειζίαν ὀνομαζόμενος Φριδέριχος, καὶ ἦτο πεπαιδευμένος εἰς ταῖς γλώσσαις, ἕως γλώσσαις δεκαπέντε ¹.

Καὶ ὁ μὲν Ἰάκωβος, περὶ οὗ λέγει τὸ σημείωμα τοῦ ἔτους 1780, εἶναι ὁ πολυμαθὴς Ἀνατολιστὴς Ἰάκωβος Ἰωνᾶς Björnsthäl, οὗ τὰ ἐπιστολιμαῖα κατάλοιπα περιέχουσι πολυτίμους εἰδήσεις περὶ τῶν μονῶν τῶν Μετεώρων ². Ἀλλὰ τὸ λεγόμενον ἐν τῷ σημειώματι Χριστοφόρου τοῦ Βαρλααμίτου, ὅτι ὁ Σουηδὸς περιηγητὴς ἐπεσκέφθη τὰ Μετέωρα ἐν ἔτει 1780 δὲν ἀνταποκρίνεται πρὸς τὰ πράγματα. Διότι ὁ Ἰάκωβος Ἰωνᾶς Björnsthäl ἀπέθανε τῇ 12 Ἰουλίου 1779 ³, τὰ Μετέωρα δὲ καὶ τινὰ ἄλλα γειτο-

¹) *Μ. Οὐσπένσκης* — *Π. Σύρκον*, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 482. *Α. Παπαδόπουλος* — *Κεραμεύς*, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 144, ἀριθ. 32 καὶ 33.

²) Πρὸβλ. τὰ γεγραμμένα μοι ἐν «Βυζαντιδῶν» τόμ. Α' (1909) σελ. 191, 236^{αβ}, ἐν «Berliner philologische Wochenschrift», τόμ. Μ' (1920), σελ. 476—478 καὶ ἐν *Byzantinisch—Neugriechische Jahrbücher* τόμ. Γ' (1922) σελ. 383 κλ.

³) Πρὸβλ. *Jakob Jonas Björnsthäls Briefe auf seinen ausländischen Reisen an den Königlichen Bibliothekar C. C. Cjörwell in Stockholm. Aus dem Schwedischen übersetzt von Christian Heinrich Grosskurd*, τόμ. VI, Leipzig—Rostock 1783, σελ. 218.

νικὰ μοναστήρια ἐπεσκέφθη κατὰ τὸ ἔαρ τοῦ αὐτοῦ ἔτους. Ἀξιοπιστότερον εἶναι χρονογραφικὸν σημεῖωμα, ἀναγινωσκόμενον ἐν τῷ ὑπ' ἀριθ. 65 κώδικι τῆς Ἑθνικῆς Βιβλιοθήκης Ἀθηνῶν: «*ετ. αρωθ' ἤλθεν εἰς το μοναστηριον του Δουαικου ὁ περιηγητης Σβειζος Ιακωβος Ιωαννης Μπωέρστολ, ουτος δε απεθανε πορευόμενος εἰς την πολιν Θεσσαλονικην απο τουτου του μοναστηριου*». Ὁ δὲ Φριδέριχος, περὶ οὗ λέγει τὸ δεύτερον τῶν ἀνωτέρω παρατιθεμένων σημειωμάτων τοῦ Χριστοφόρου, εἶναι γνωστὸς καὶ ἐκ σημειώματος αὐτογράφου τοῦ λογίου τούτου Σουηδοῦ, ὅπερ κεῖται ἐν φ. 1 α τοῦ ὑπ' ἀριθμὸν 545 κώδικος τῆς μονῆς τοῦ Πλατέος Λίθου, τῆς κατ' ἐσχόνην Μειτώρου καλουμένης· τὸ σημεῖωμα τοῦτο τελευτᾷ διὰ τῶν ἑξῆς: *εγραψε ταυτα ὁ περιηγητης σβείζος αδελφος* Φρεδεरिकος Στουριζενμπεχερ ἐν τῷ Μοναστηριῳ καλουμενω Μειτωρον του κα Μαριῖου αρωθ.*

Τὰ πλεῖστα τῶν σημειωμάτων, τῶν ἀποτελούντων τὸ χρονικὸν Χριστοφόρου τοῦ Βαρλααμίτου, ἐγράφησαν ἀναμφιβόλως ἐν αὐτῇ τῇ μονῇ Βαρλαάμ, ἀλλὰ δὲν ἀποκλείεται, ὅτι τινὰ ἐξ αὐτῶν ἐγράφησαν καὶ ἐκτὸς αὐτῆς. Διότι, ὡς εἶπομεν¹⁾, ὁ Χριστόφορος εἶχεν ἐπιχειρήσει χάριν ζητείας ὑπὲρ τῆς μονῆς τῆς μετανοίας αὐτοῦ κατ' ἐπανάληψιν ἀποδημίας. Μάλιστα φαίνεται πιθανόν, ὅτι τὸ ἀντίτυπον τῆς χάριν τῶν Ῥωμαίων καὶ Βλάχων ὑπ' Ἀνθίμου τοῦ Ἰθῆρος²⁾ συνταχθείσης «*Ἐκκλησιαστικῆς Λυδασκαλίας*», τὸ ἀντίτυπον τοῦτο, λέγω, ἐν τοῖς παραφύλλοις καὶ σταχώμασι τοῦ ὁποίου ἐγράφησαν ὁ Χριστόφορος τὰ χρονογραφικὰ του σημεῖωματα, ἐχρησίμευεν εἰς αὐτὸν ὡς συνέδημον καὶ βοήθημα διὰ τὰ κηρύγματα καὶ τὰ ἄλλα αὐτοῦ ἱερατικὰ καθήκοντα ἐν τόποις, ὅπου ἡ Βλαχικὴ ἦτο γλῶσσα τῆς οἰκογενείας καὶ τῆς καθ' ἡμέραν χρήσεως. Ἡ πανδεικτικὴ τοῦ ἔτους 1786, περὶ ἧς ἐγένετο λόγος ἀνωτέρω³⁾, ἀναφέρει ῥητῶς, ὅτι ὁ Χριστόφορος, ὅπως ἄλλως τε καὶ ἄλλοι μοναχοί, πρὸ καὶ μετὰ ταῦτα, συνέλεγον ἐράνους ὑπὲρ τῆς μονῆς Βαρλαάμ καὶ εἰς εἶδη, *καννάβια καὶ βαμπάκια*, τὰ ὅποια ἐπώλουν ἢ ἄλλως διέθετον ὑπὲρ τῆς μονῆς. Ἐντεῦθεν ἐξηγεῖται καλῶς καὶ τὸ ἀμεσώτερον ἐνδιαφέρον τοῦ Χριστοφόρου διὰ πράγματα οἰκονομολογικά π. χ. σημεῖωμα αὐτοῦ λέγει:

1786 εἰς τὸ παρηγέρι τοῦ Μαυρονόρου ἐπουλήθηκε τὸ μετὰξι ἡ ὀκά

¹⁾ I. καὶ A. Σιμπλιωνος, Κατάλογος τῶν χειρογράφων τῆς Ἑθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἑλλάδος, ἐν Ἀθήναις 1892, σελ. 84. Πρβλ. καὶ Νέκρον Α. Βέη ἐν «*Βυζαντινίδι*» τόμ. Α' (1909) σελ. 236^{αβ}, τόμ. Β' (1911-12) σελ. 262, καὶ ἐν «*Byzantinische-Neugriechische Jahrbücher*», τόμ. Γ' (1922) σελ. 383, ὑποσημ. 5.

²⁾ = *Adolf* = Ἀδόλφος.

³⁾ Ἀνωτέρω σελ. 66.

⁴⁾ Ἰδὲ ἀνωτέρω σελ. 67.

⁵⁾ Σελ. 66.

γρόσια δέκα, καὶ κατὰ τὸν μῆνα Νοέμβριον γρόσια δεκάξη καὶ ἐπέκινα¹
(Ἐνταῦθα πρόκειται περὶ τῆς ἐμπορικῆς πανηγύρεως τοῦ χωρίου Μαῦρον
ὄρος τῶν Γρεβενῶν, τελουμένης κατὰ τὴν 30 Ἰουλίου²).

¹Ἔπεται συνέχεια.

¹) *Π. Οὐσπίνσκη* --- *Π. Σύρκου*, ἐνθ' ἀνωτέρω σελ. XXV, *Α. Παπαδόπουλος Κεραμεύς*, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 142 ἀριθ. 10.

²) Ἀναγινώσκομεν ἐν τῇ σπανίῳ βιβλίῳ «Δημοδοτικῆς τῶν ἀκολουθῶν ὀκτὼ μερῶν. Μεθ' ἀξιολόγων ὑποσημειώσεων τοῦ καθενὸς μέρους. Πελοποννήσου, Βοιωτίας, Ἀττικῆς, Θεσσαλίας Ἠπείρου, Μπόσνας, Μακεδονίας, καὶ Θράκης. Ἐν Βενετίᾳ. Παρὰ Μιχαήλῳ Γλυκεῖ τῷ ἐξ Ἰωαννίνων 1829» σελ. 15 : «*Μαῦρον Ὄρος*» καὶ ἐν ὑποσημειώσει : «Ἐδὼ γίνεται Πανήγυρις εἰς τὰς 30 Ἰουλίου». Πρβλ. καὶ *Π. Ἀραβάντινοῦ*, Χρονογραφία τῆς Ἠπείρου, τόμ. Β', σελ. 104 : «*Μαυρονόροι* (sic). -- Κώμη τῆς ἐπαρχίας τῶν Γρεβενῶν, γνωστὴ διὰ τὴν ἀξιόλογον ἐμπορικὴν πανήγυριν, ἧτις ἐκροτεῖται μέχρι τῆς πτώσεως τοῦ Ἀλῆ Πασσᾶ».

Ο ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΟΣ ΒΑΡΛΑΑΜΙΤΗΣ ΚΑΙ ΤΟ ΒΡΑΧΥ ΧΡΟΝΙΚΟΝ ΑΥΤΟΥ *

Υ Π Ο

ΝΙΚΟΥ Α. ΒΕΗ

Καθηγητῶ τοῦ Ἐκθ. καὶ Καποδ. Πανεπιστημίου.

Ἐκλογή ἐκ τοῦ Χρονικοῦ τοῦ Χριστοφόρου, ἤτοι 14 σημειώματα ἐξ αὐτοῦ, οὐχὶ ἴσως καὶ τὰ σημαντικώτερα, ἐδημοσιεύθη ἐν τῷ ἔργῳ τοῦ Πορφυρίου Οὐσπένσκη «Ἀποδημία εἰς Θεσσαλίαν τῷ 1859 εἰς τὰ Μετέωρα καὶ τὰς μονὰς τοῦ Ὀλύμπου καὶ τῆς Ὀσσης», ἔργῳ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ συγγραφέως ἐμφανισθέντι κατ' ἐπεξεργασίαν τοῦ Ῥουμάνου λογίου Π. Σύρκου.¹ Μετὰ ταῦτα κατέστησε τὸ Χρονικὸν τοῦ Χριστοφόρου ἀντικείμενον ἐρεῖνης καὶ μικροῦ δημοσιεύματος ὁ Ἀθανάσιος Παπαδόπουλος Κεραμεύς.² «Ἐπειδὴ — γράφει³ προοιμιάζομενος ὁ μακαρίτης φίλος — καὶ τὰ ἀνέκδοτα [ἐπὶ τοῦ Πορφυρίου Οὐσπένσκη] μείναντα [χρονογραφικὰ σημειώματα τοῦ Χριστοφόρου] εἶναι λόγον ἄξια, ἡμεῖς... καταχωρίζομεν καὶ ταῦτα καὶ τὰ ἤδη ἐκδοδομένα, ἵνα οὕτως οἱ Θεσσαλεῖς γνωρίσωσιν ὅλον τὸ ἐν Πετροουπόλει διασωθὲν Χρονικὸν τοῦ Χριστοφόρου, ὡς δηλαδὴ εὑρίσκειται ἐν τῷ ἰδίῳ αὐτοῦ χειρογράφῳ καὶ ἄνευ οὐδεμιᾶς ἀπολύτως μεταβολῆς [πλὴν τῆς περὶ τὴν στίξιν].»

Ἐὐτυχῆσας νὰ μελετήσω τὸ Χρονικὸν τοῦ Χριστοφόρου ἐν αὐτῷ τούτῳ τῷ κώδικι τῆς Πετροουπόλεως, ὅπῃθεν οὗτος ἐν ἔτει 1913 χάριν εἰδικῶν περὶ τὰ Ἡπειρωτικὰ σπουδῶν μου ἀπεστάλη εἰς τὴν Δημοσίαν Βιβλιοθήκην τοῦ Βερολίνου, ἀνακοινῶ ἐνταῦθα τὰ πορίσματα τῆς σχετικῆς ἐρεῖνης μου. Καὶ δὴ παρατηρῶ, ὅτι ὁ μακαρίτης Α. Παπαδόπουλος Κεραμεύς παρέλιπε νὰ δημοσιεύσῃ σπουδαιότατον σημεῖωμα τοῦ Χρονικοῦ τοῦ Χριστοφόρου τοῦτο ἔχει ἀντιγραφῆ χειρὶ τοῦ Πορφυρίου Οὐσπένσκη ἐν φ. 59α⁴ διὰ μολυβδίδος τοῦ κώδικος καὶ λέγει:

* Συνέχεια ἐκ τοῦ Α'. Τε'χους σελ. 71.

¹ Ἐνθ' ἀνωτέρω [ἰδὲ σελ. 63 κ. ἑ. ὑποσημ. 1] σελ. XXV, 481-482, 495 ἀριθ. 7.

² «Θεσσαλικά σημεῖωματα» ἐν τῇ Ἐπετηρίδι τοῦ ἐν Ἀθήναις Φιλολογικοῦ Συλλόγου Παρνασσῶ, ἔτος 7' (1902) σελ. 140-145.

³ Ἀτόθι σελ. 141.

⁴ Διὰ μολυβδίδος ἔχει γράφει ὁ Πορφύριος Οὐσπένσκη καὶ τὰ ἐπ' ἀριθ. 35-40

1784.) Κατὰ μῆνα Αὐγύστου ἔκαμεν ἀγάπην δὲ Κουρ πασιῶς μὲ τὸν υἱὸν τῆς Βελῆ πασιούς τὸν Ἀλῆ Πάσιᾶ. καὶ δὲ Ἀλῆ Πάσιᾶς ὑπῆγε καὶ ἔκανε καὶ ἐρήμωσε τὸ Κακοσιδλί δῶ, καὶ ἔπιασε πολλοὺς προεσοὺς, καὶ εἰς δύο τοὺς ἀπεδειξεν αὐτούς, ὡς... τορας, ¹ διοι τὸν τζιαούσην τὸν ἔφηγε ζωντανον|ζήν σοῦβλαν, τὸν δε πρόφτην ἔβανε|τὰς χεῖρας του καὶ πόδας του ἀπο ἕνα ἕνα|ἐπάνω εἰς πέτραν, ἔπειτα τα εβαρούσε|με σφύραν, καὶ οὕτως τελειώθησαν.

Αἱ τελευταῖαι λέξεις τοῦ σπουδαιοτάτου τούτου σημειώματος κεῖνται χειρὶ αὐτοῦ τούτου τοῦ Χριστοφόρου ἐν φ. 7^β ὡς ἑξῆς:

φτην ἔβανε τὰς χεῖρας του κ(αί) πόδας του ἀπό ἕνα|ἕνα ἐπάνω εἰς πέτραν, ἔπειτα τὰ εβαρούσε μέ|σφύραν, κ(αί) οὕτως τελειώθησαν.—

Ποῦ ἔκειτο ἡ ἀρχὴ τοῦ σημειώματος δὲν δύναται μετ' ἀπολύτου βεβαιότητος νὰ λεχθῆ. Ἄλλως τε τοιαύτην ἀταξίαν περὶ τὴν συνέχειαν τοῦ κειμένου ἔχομεν καὶ ἐν τῷ ὑπ' ἀριθ. 26² σημειώματι, οὗ ἡ μὲν ἀρχὴ κεῖται ἐν φ. 7^α, τὸ δὲ τέλος ἐν φ. 8^β (καταλάβετε δλί=| <γον||δι εβαλεν). Ἄλλ' ὅπωςδήποτε εἰκάζω, ὅτι ἡ ἀρχὴ τοῦ σημειώματος, ὡς τοῦτο ἀρχῆθεν ὑπὸ τοῦ Χριστοφόρου εἶχε γραφῆ, ἔκειτο ἐπὶ τοῦ σταχώματος τοῦ πολλάκις ἤδη μνημονευθέντος ἀντιτύπου τῆς «Ἐκκλησιαστικῆς Διδασκαλίας» εἰς τρόπον, ὥστε ὁ Πορφύριος Οὐσπένσκη ἠδυνάτει ἢ μᾶλλον ἐδίστασε νὰ ἐφαρμόσῃ τὴν προσφιλεῖ του μέθοδον τῆς ἀποκοπῆς. Οὐδὲ εἶναι τὸ ἀνωτέρω σημείωμα ἐν τῷ χρονικῷ τοῦ Χριστοφόρου τὸ μόνον εἰς τοὺς Σουλιώτας ἀναφερόμενον. Εἰς αὐτοὺς ἀφορᾷ καὶ τὸ σημείωμα ὑπ' ἀριθμὸν 19, κατὰ τὴν ἀρίθμησιν καὶ ἔκδοσιν τοῦ Ἄ. Παπαδοπούλου Κεραμέως³. Τοῦτο, κείμενον ἐν φ. 5^β, ἔχει κατ' ἀκριβεστάτην ἀντιγραφὴν ὡς ἑξῆς:

<1792: μαῖον 20—

Ἐκίνησεν ὁ ἀλῆ πασιῶς τὸν πόλεμον
διὰ τῶς κακοσουλιώταις, κ(αί) ἐσκοτώθη=
σαν κ(αί) ἀπό τὰ δύο μέρη πολλά παλικάρια.

Προκειμένου περὶ τῶν ἀνωτέρω παρατεθειμένων σημειωμάτων, τῶν σχετικῶν πρὸς τὸ Σοῦλι, ἄξιοι προσοχῆς εἶναι ἐν πρώτοις οἱ τύποι Κακοσ(ι)οῦλι, Κακοσουλιώταις, οἱ ὅποιοι ἄλλως τε καὶ ἐν ἄλλοις δη-

¹ ὑπὸ τοῦ Ἄ. Παπαδοπούλου Κεραμέως, ἐνθ' ἀνωτέρω, δημοσιευθέντα σημειώματα. Ἐξ αὐτῶν τὸ ὑπ' ἀριθ. 35 κεῖται ἐν φ. 58^α, τὸ ὑπ' ἀριθ. 36 ἐν φ. 59^{α-β}, τὸ ὑπ' ἀριθ. 37 ἐν φ. 59^β, τὰ ὑπ' ἀριθ. 38 καὶ 39 ἐν φ. 58^β καὶ τὸ ὑπ' ἀριθ. 40 ἐν φ. 59^α.

² Οὕτω στιγμαί τινες παρὰ Πορφύριον Οὐσπένσκη ἴσως: ὡς τέρας.

³ Κατὰ τὴν ἀρίθμησιν τῶν σημειωμάτων ὑπὸ Ἄ. Παπαδοπούλου Κεραμέως, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 143 κ. ἑ.

⁴ Ἐνθ' ἀνωτέρω. σελ. 143.

μωδεστέροις κειμένοις ἀπαντῶσι¹. 'Ο Χριστόφορος Περραιβὸς² λαμβάνων ἀφορμὴν ἐκ τοῦ δημοτικοῦ στίχου:

'Ἐδῶ 'x' τὸ Σοῦλι τὸ κακό, ἐδῶ 'v' τὸ Κακοσοῦλι

ὑποσημειοῖ: «Σοῦλι κακό, καὶ Κακοσοῦλλι, εἰσὶ ταυτοσήμηντα, δηλαδή, τὸ ἀνδρεῖον, τὸ ἀνίστητον». Κατὰ τὸν Smart-Hughes³ Κακοσοῦλι ἦτο ἡ ἠρειπωμένη προτείνουσα τῆς Σουλιωτικῆς δημοκρατίας, ἐνῶ κατὰ τὸν Π. Ἀραβαντινὸν⁴ «τὸν ἠρωϊκὸν ... τόπον [τοῦ Σουλίου] οἱ ἐν τῇ Ἠπειρῷ Ὀθωμανοὶ ὠνόμασαν Κακοσοῦλιον, δι' ἣν φρίκην ἐνεποίουν αὐτοῖς αἱ κάτοικοι αὐτοῦ». 'Ο Χριστόφορος Βαρλααμίτης ἔχει ἀφορμὴν νὰ μνημονεύσῃ τὸν Τεπελενλὴν Ἀλῆν Πασᾶν οὐχὶ μόνον ἐν τοῖς σχετικοῖς πρὸς τοὺς Σουλιώτας σημειώμασι, τὰ ὅποια ἀνωτέρω παρεθέσαμεν, ἀλλὰ καὶ ἐν πέντε ἄλλοις σημειώμασι τῶν ἐτῶν 1778—1790⁵. Τὸ ἀρχαιότατον ἐξ αὐτῶν, προερχόμενον ἐκ τοῦ ἔτους 1778, ἀναφέρει «τὸν υἱὸν τῆς Βελῆ πασιούς... τὸν Ἀλήμπην⁶», ἀπαντᾷ δὴλον ὅτι καὶ ἐν τούτῳ ἡ μητρωνυμικὴ διάκρισις τοῦ Ἀλῆ ὅπως καὶ ἐν τῷ σημειώματι τοῦ ἔτους 1784 τῷ σχετικῷ πρὸς τοὺς Σουλιώτας. Ἡ μήτηρ τοῦ Ἀλῆ, ἡ περιβόητος Χάνκω, ἡ δευτέρα σύζυγος τοῦ πατρὸς ἐκείνου Βελῆ, ἦτο—ὡς γνωστὸν—θυγάτηρ τοῦ Ζεϊνέλμπην, καταγομένου ἐκ πασᾶ⁷. Ἡ δὲ μητρωνυμικὴ διάκρισις τοῦ Ἀλῆ δικαιολογεῖται καθ' ὅλα, διότι ἑπταετῆς περίπου γενόμενος ὄρφανὸς πατὴρ ἠνδρώθη ὑπὸ τὴν ἐπιτροπείαν τῆς μητρὸς του, ἡ ὅποια τὰ μάλιστα συνέβαλεν εἰς τὴν ἀνάδειξιν τοῦ υἱοῦ Ἀλῆ. Παρὰ τὰ ἄλλως πως παραδεδομένα⁸ ὁ πατὴρ τοῦ Ἀλῆ Βελῆς εἶχε τὸν τίτλον τοῦ Πασᾶ. Τοῦτο μαρτυρεῖται πλὴν τοῦ Χρονικοῦ τοῦ Χριστοφόρου Βαρλααμίτου καὶ ἐξ ἄλλων πηγῶν. Οὕτω τὸ Χρονικὸν τοῦ Γεωργίου Οἰκονόμου⁹ λέγει ἐπὶ λέξει: «'Ο πατὴρ τοῦ

¹) Π. γ. Κατζῆ Σεχρέτη, Ἀλητασιὰς κατὰ τὴν ἐκδοσιν Κ. Ν. Σάβα, Ἱστορικαὶ διατριβαί, ἐν Ἀθήναις 1870, σελ. 188 κ. ἐ., 237 κ. ἐ., 244 κ. ἐ., 255 κ. ἐ., Χριστοφόρου Περραιβοῦ, Ἱστορία τοῦ Σουλίου καὶ Πάργας, τόμ. Α' ἐν Ἀθήναις 1857, σελ. 51, κλ.

²) Ἐνθ' ἀνωτέρω.

³) Travels in Greece, τόμ. Β', ἐν Λονδίνοις 1820, σελ. 121 (πρὸς καὶ Σπ. Π. Ἀραβαντινοῦ, Ἱστορία Ἀλῆ Πασᾶ, ἐν Ἀθήναις 1865, σελ. 62)

⁴) Χρονογραφία τῆς Ἠπειροῦ, τόμ. Β', σελ. 155.

⁵) Α. Παπαδόπουλος Κεραμεὺς ἐν τῇ Ἐπετηρίδι «Παρνασσῶν» τόμ. 7' (1902) σελ. 142 ἀριθ. 12, 13, 11, σελ. 143 κ. ἐ. ἀριθ. 18, 26.

⁶) Αὐτόθι σελ. 143 κ. ἐ., ἀριθ. 26.

⁷) Πρὸς. Σπ. Π. Ἀραβαντινόν, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 7.

⁸) Πρὸς. περιοδικὸν «Παρθόρα», τόμ. I 7' (1865—6) σελ. 91.

⁹) Ἐξεδόθη ὑπὸ Γ. Π. Κρέμου ἐν τῷ περιοδικῷ «Παρνασσῶν» τόμ. Ζ (1883) σελ. 950—979, τόμ. Η' (1884) σελ. 61—75, 139—151 κατ' ἀντίγραφον ἑλλειπῆς, ἐναποκειμένων ἐν τῇ Δημοτικῇ Βιβλιοθήκῃ Περραιβῶς. Πληρέστερον εἶναι τὸ ἀντίγραφον, ὅπου

'Αλή πασᾶ ὀνόματι Βελῆς ἀξιώθεις παρὰ τοῦ σουλτάνου δύο τούγμα ἐπωνομάσθη Βελῆ - πασᾶς¹. Ἐν δὲ τῷ Χρονικῷ τοῦ Γεωργίου Τουρτούρη² ἀναφέρεται ῥητῶς: «Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰσλάμπασα, ὅστις εἶχε τὴν ἡγεμονίαν τοῦ Δελβίνου, ἔγινε πασᾶς ταύτης τῆς ἐπαρχίας ὁ [πατὴρ τοῦ Βελῆ] Ἀλή πασᾶ Βελῆ πασᾶς, ὅστις πρότερον ἦτο μόνον μπέης καὶ οὕτω Δέλβινο καὶ ὅσαί τε τοῦ Τεπελενίου ἔμεινε μὲ ἀξίωμα ἡγεμονίας, τὸ ὁποῖον ἐπροξενούσε μίαν ὑπεροχὴν εἰς ταύτην τὴν ἐπαρχίαν καὶ εἰς τὰ περίεξ μέρη τῆς Ἀλβαντίας³». Ἀλλὰ καὶ ὁ Χατζῆ Σεχρέτης ἐν τῷ ἐμμέτρῳ βίῳ τοῦ Ἀλή πασᾶ κατ' ἐπανάληφιν τὸν πατέρα τούτου ὀνομάζει Βελῆν πασᾶν⁴.

Αἱ εἰδήσεις, ἃς παρέχει τὸ ἀνωτέρω παρατεθειμένον σημεῖωμα ἐκ τοῦ Χρονικοῦ τοῦ Χριστοφόρου Βαρλααμίτου ἐν σχέσει πρὸς τοὺς ἀγῶνας τοῦ Ἀλή πασᾶ καὶ τῶν Σουλλιωτῶν ἐν ἔτει 1792, συμφωνοῦν γενικῶς πρὸς τὰ ἄλλοθεν ἐγνωσμένα. Ὁ Χριστόφορος Περραιβός, ἀντλῶν «ἐξ ἀκριβῶν ἐξετάσεων διαφόρων συναγωνιστῶν καὶ ἐκ τῆς Ἱστορίας τοῦ Βρετανοῦ [William Eton]»⁵, συγκεφαλαιωτῶς τὰ κατὰ τοὺς ἀγῶνας ταύτους ἐπιλέξει ὡς ἐξῆς: «Τὸ μὲν στράτευμα τοῦ Ἀ[λή] Π[ασᾶ] δὲν ἦτον ὀλιγώτερον τῶν δέκα χιλιάδων, τῶν δὲ Σουλλιωτῶν ὄχι περισσότερον τῶν δύο γέγονε δὲ ἡ μάχη αὕτη τῷ 1792 ἔτει κατὰ μῆνα Ἰούλιον ἐφρονεῦθησαν ἐκ μὲν τῶν Τουρκαλβανῶν ὑπὲρ τὰς δύο χιλιάδας ἐκτὸς τῶν ἀγνώστων τραυματιῶν καὶ ὄσων οἱ χωρικοὶ ἐθυσίασαν, ἐκ δὲ τῶν Σουλλιωτῶν ἔπεσον ἐβδομήκοντα τέσσαρες, ἐτραυματίσθησαν δὲ ἐννεμήκοντα ἐπτὰ»⁶. Ἐὰν ὁ Χριστόφορος Βαρλααμίτης ἀναφερόμενος εἰς τοὺς ἐν ἔτει 1792 διεξαχθέντας ἀγῶνας τοῦ Ἀλή πασᾶ καὶ τῶν Σουλλιωτῶν θέτῃ αὐτοὺς ὑπὸ χρονολογίαν 1792 Μαΐου 20, βεβαίως ἐννοεῖ τὴν ἔναρξιν τῶν ἀγῶνων τούτων, ἐν ᾧ ὁ Χριστόφορος Περραιβός—καὶ συμφώνως πρὸς αὐτὸν καὶ

κέκτηται ἡ Ἱστορικὴ καὶ Ἐθνολογικὴ Ἐταιρεία τῆς Ἑλλάδος ἐκ δωρεᾶς τοῦ Κ. Παπαρηγοπούλου, ἀναφέρει δ' ἐν τέλει τοῦ προομίου καὶ τὸ ὄνομα τοῦ συγγραφέως [Περβλ. Σπ. Η. Λαμπρῶν, «Νέος Ἑλληνομνήμων», τόμ. Ζ (1910 - 1911), σελ. 79, ἀριθ. 59], περὶ οὗ ἰδὲ προχείρως Σπ. Η. Ἀραβαντινόν, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 20'.

¹) Γ. Η. Κρέμος, ἐνθ' ἀνωτέρω, τόμ. Ζ' (1883) σελ. 150.

²) Ἐξεδόθη τὸ Χρονικὸν τοῦτο ὑπὸ Κ. Ν. Σάθα ἐν τῷ περιοδικῷ «Πανδώρα», τόμ. ΙΕ' (1864 - 5) σελ. 261 - 266, 285 - 288· πρβλ. καὶ τὰς παρατηρήσεις τοῦ Η. Θεσπρωτοῦ [... Ἀραβαντινοῦ], αὐτόθι, τόμ. ΙΖ' [1865 - 6] σελ. 89 - 92). Περὶ τοῦ Γεωργίου Τουρτούρη ἰδὲ προχείρως Σπ. Η. Ἀραβαντινόν, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 27'.

³) Κ. Ν. Σάθα ἐν τῇ «Πανδώρα», τόμ. ΙΕ' (1864 - 5) σ. 263 (πρβλ. καὶ σελ. 265 - 266, ὅπου πάλιν ὁ πατὴρ τοῦ Ἀλή πασᾶ ὀνομάζεται Βελῆ πασᾶς).

⁴) Ἐκδοσις Κ. Ν. Σάθα [ἰδὲ σελ. 122, ὑποσημ. 1] σελ. 131 κ. ἑ.

⁵) A survey of the turkish Empire, ἐν Λονδίῳ 1798.

⁶) Χρ. Περραιβοῦ, Ἱστορία τοῦ Σουλίου καὶ Πάργας, τόμ. Α', σελ. 56 (πρβλ. καὶ σελ. 115).

ἄλλοι ¹—θέτουναι κατὰ Ἰούλιον τοῦ 1792 ῥητῶς τὴν μάχην, ἣτις κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἔκρινε τὸν ἀγῶνα καὶ ἔδωκεν εἰς τοὺς Σουλιώτας τὴν νίκην. Σημείωμα, ἀναγινωσκόμενον ἐπὶ χειρογράφου εὐχολογίου τῆς ἐκκλησίας Μονοδενδρίου τῆς Ἡπείρου, ἀναφέρεται ἐπίσης εἰς τοὺς ἐν ἔτει 1792 ἀγῶνας τῶν Σουλιωτῶν κατὰ τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ, ἀλλὰ δηλοῖ ὑπερβολικώτερον καὶ μεροληπτικώτερον παρ' ὅτι ὁ Χριστόφορος Περραιβὸς τοὺς σχετικὸς ἀριθμούς: «Ἔτος ἀπ' ἡβ. ὁ ἡγεμὼν ἢ πασιᾶς τῶν Ἰωννίνων Ἀλῆς ἐπιβουλεύθη τοὺς κατοικοῦντας τὸν Σούλιον ὀνομαζόμενον τόπον. καὶ πρῶτον ἀλαλάζοντας ὤρμησε μὲ εἴκοσι σφᾶς χιλιάδες στρατεύματα. καὶ ἐπειδὴ δὲν ἐκατώρθωσε τίποτας διότι ἦτον ὁ θεὸς φανερὰ φανερὰ βοηθὸς αὐτῶν ἐκίνησε πόλεμον. καὶ ἴσως μὲ σκοπὸν νὰ στήσῃ θρόνον τυραννικῶ τῷ τρόπῳ. ἦτον ἐκεῖνοι ὄχι περισσότεροι ἀπὸ χιλίους πεντακοσίους, ἀλλ' αὐτῶν μὲν ἐβοήθησεν ὁ θεὸς εἰς τὸν ὁποῖον καὶ ἤλπισαν, αὐτὸς δὲ ἐστράφη ἀπρακτος, ἔτι δὲ καὶ κατησχυμμένος μετὰ τὸν θάνατον περισσοτέρου παρὰ δύο χιλιάδας τοῦ στρατεύματός του καὶ ἐφρονεύθησαν καὶ ἐξ ἐκείνων ὡς ὀγδοήκοντα ἀκολούθησε καὶ ἐσιάθη ἡ μάχη ἕνα τρίμηνον. . . » ².

Τὸ σημεῖωμα τοῦ Χριστοφόρου Βαρλααμίτου, τὸ ὁποῖον ἀναφέρεται εἰς τὸ ἔτος 1784, παρετέθη δὲ ἀνωτέρω σελ. 121, ἔχει παραδοθῆ εἰς ἡμᾶς κατὰ μέγα μέρος μόνον δι' ἀντιγραφῆς τοῦ Πορφυρίου Οὐσπένσκη. Εἶναι προφανές, ὅτι ὁ Ῥώσος λόγιος δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀναγνώσῃ πανταχοῦ τὸ αὐτόγραφον τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος σημειώματος ³, παραμένει δὲ καὶ ἀμφίβολον, ἂν καὶ ὅτι ἀνέγνωσεν ὀρθῶς ἀνέγνωσε καὶ ἀπέδωκε. Ἡ παρατήρησις αὕτη εἶναι ἀναγκαία διὰ τὴν καθ' ὅλον κριτικὴν τοῦ σημειώματος

¹ R. Davenport. The life of Ali-Pasha late vizier of Jannina, surnamed Aslan or the Lion (περὶ τῶν ἐκδόσεων καὶ μεταφράσεων τοῦ ἔργου τούτου σημειοῖ τινὰ ὁ Σπ. Π. Ἀραβαντινός, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. κθ' κ. ε. [προσθεῖς, ὅτι ἔχομεν καὶ ἐκδοσιν ἐν Λονδίῳ τῇ 1878 ἀλλὰ καὶ ἑλληνικὴν μετάφρασιν τοῦ ἔργου τοῦ Davenport, ἣς ὁ πλήρης τίτλος ἔχει: Βίος τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ ἐκ Τεπελενίου τῆς Ἡπείρου ἐκονομασθέντος Ἀσλάν ἢ Λέοντος ὑπὸ P. A. Δαβενπόρτ. Μεταφρασθεῖς ὑπὸ τοῦ Καθηγητοῦ τῆς ἡδὴ καταργηθείσης ἐν Ἀργυροστολίῳ Ἀγγλικῆς Σχολῆς Ἀναστ. Κ. Μπίτζη καὶ ἐκδοθεῖς ὑπὸ Κωνστ. Γ. Φιλιππίδου καὶ Θεοδώρου Γ. Πεφάνη. Τόμος πρῶτος. Ἐν Κεφαλληνίῳ, τυπογραφεῖον ἡ «Κεφαλληνία», 1866») Π. Ἀραβαντινοῦ, Χρονογραφία τῆς Ἡπείρου, τόμ. Α' σελ. 280. Λάμπρου Κουισονίκα, Γενικὴ ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, τόμ. Α', ἐν Ἀθήναις 1861, σελ. 30, 37. Σπ. Π. Ἀραβαντινοῦ, Ἱστορία Ἀλῆ Πασᾶ σ. 83. Ἰωάννου Η. Ράγκου, Σοῦλι ἦτοι σελίδες ἱστορίας Σουλίου, ἐν Ἀθήναις 1880, σελ. 14.

² Δημ. Μ. Σάργος ἐν Δελτίῳ τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας τῆς Ἑλλάδος, τόμ. Ε' (1900) σελ. 569 (=Σπ. Π. Λάμπρου, «Νέος Ἑλληνομνήμων», τόμ. Ζ' [1910-1911] σελ. 248. ἀριθ. 486).

³ Πρὸβλ. τὰς στιγμὰς ἐν τῇ ἀντιγράφῳ τοῦ Πορφυρίου Οὐσπένσκη, δι' ὧν οὗτος ἐδήλωσεν ὄχι γράμματα περιττὰ θεωρούμενα, ἀλλὰ δυσξύμβλητα.

τούτου, οὗ τὸ περιεχόμενον διαφωνεῖ πρὸς ἄλλας πηγὰς, προφανῶς δὲ δὲν ἀναποκρίνεται πρὸς τὰ πράγματα ἐν ὀρισμένοις σημείοις. Ὁ Ἄλῃς ἐν τῷ σημειώματι τούτῳ ἀναφέρεται ἤδη τῷ 1784 ὡς πασᾶς, ἐν ᾧ τὸ ἀξίωμα τοῦτο ἔλαβε τὸ πρῶτον ἐν ἔτει 1786¹⁾, ἀλλὰ δικαιούμεθα νὰ δεχθῶμεν, ὅτι ὁ Χριστόφορος Βαρλααμίτης ἀπέδωκεν ἐν ἔτει 1784 εἰς τὸν ἐπιφανῆ Ἄλβανὸν τὸν τίτλον τοῦ Πασοῦ²⁾, διότι καὶ ὁ πατὴρ αὐτοῦ καὶ τις πρὸς μητρὸς πρόγονος αὐτοῦ εἶχον διὰ τοῦ ἀξιώματος τούτου τιμηθῆ³⁾, λοιπὸν λόγῳ τῆς καταγωγῆς του, ἂν μὴ κατὰ πρόληψιν.

Περὶ τοῦ Κοῦρ Πασῶ—ὅστις κατὰ τὸ σημείωμα τοῦ 1784—μηνὶ Αὐγούστου τοῦ ἔτους τούτου συνεφιλιώθη μετὰ τοῦ Ἄλῃ Πασᾶ, λέγομεν τὰ δέοντ' ἀνωτέρω, σελ. 129-130. Περὶ δὲ τῆς ἐρημώσεως τῆς περιοχῆς τοῦ Σουλίου ἐν ἔτει 1784 ὑπὸ τοῦ Ἄλῃ Πασᾶ οὐδὲν γνωρίζομεν ἐκ τῶν κοινῶς προσιτῶν πηγῶν. Ἀντιθέτως τὸ χρονικὸν τοῦ Γεωργίου Τουρτούρη εἰς τὸ ἔτος 1784 τάσσει ὀρθῶς τὴν ὑπὸ τοῦ Ἄλῃ Πασᾶ καταστραφὴν τοῦ Χορμόβου καὶ τὸν θάνατον τοῦ ἐκ τῆς χριστιανικῆς πολέμης ταύτης τῆς ἐπαρχίας Τεπελενίου ὀρμωμένου προύχοντος Τζαούση Δρίφτη. Τὰ σχετικὰ σημειώματα ἐκ τοῦ χρονικοῦ τοῦ Γεωργίου Τουρτούρη λέγουσι :

1784 ἐχάλασε [ὁ Ἄλῃ Πασᾶς] τὸ Χόρμοβο.

Εἰς τὰ 1784 ἐθανάτωσε [ὁ Ἄλῃ Πασᾶς] τὸν Τζαούση-Δρίφτη⁴⁾.

Ἡ κωμόπολις τοῦ Χορμόβου—λέγει ὁ Γεώργιος Τουρτούρης ἐν τῷ ἐπανειλημμένῳ ἤδη μνημονευθέντι χρονικῷ αὐτοῦ—ἦτον μεγάλη εὐγεναν ἀπὸ αὐτὴν ἕως 500 ἄνδρες τῶν ἀρμύτων οἱ Χορμοβίταις ἦτον οἱ πλέον ἄνδρεῖοι ἀπὸ ὅλους τοὺς ἐγκατοίκους τῆς ἡγεμονίας τοῦ Τεπελενίου, τοὺς ἔκανε καὶ δυνατοτέρους ἢ θέσις τῆς κωμοπόλεως ὅτι αὐτὴ κεῖται ἐδῶθεν τοῦ ποταμοῦ Βώση [= Βωβούσης, Λώου] πρὸς τὸ μέρος τοῦ Ἀργυροκάστρου, δηλ. βορείως ἀπὸ τὸ Τεπελένι... Ἡ Χάνκω [ἢ μήτηρ τοῦ Ἄλῃ Πασᾶ] ἔδειχνε πρὸς τοὺς Χορμοβίτας... κλίσιν καὶ ἀγάπην καὶ τοὺς ἐκολάκευε. Μεταξὺ τῶν φραμελιῶν τοῦ Χορμόβου ἦτον ἐκεῖνη ἐνὸς ἱερέως Παπακώστα (Δήμου) ὀνομαζομένου, ἡ πρωτίστη καὶ ἡ πλέον ἐγκριτος. Ὁ Δῆμος εἰς τὴν Ἀλβανίτικην γλῶσσαν κραῖζεται Δρίφτι⁴⁾ ἐτοῦτος εἶχε 4 υἱοὺς ἢ Χάνκω ἐπῆρε τὸν μεγαλύτερον καὶ τὸν ἔκαμεν οἰκονόμον εἰς τὸ σεράγι της. Ὁ οἰκονόμος Τούρκικα καὶ Ἀλβανίτικα κραῖζεται τζαούσης· ὅθεν ὁ ῥηθεὶς υἱὸς τοῦ Δήμου Κώστα ὀνομάσθη τζαούσης Δρίφτη... Συζῶν οἰκιακῶς ὁ τζαούσης Δρίφτης μὲ τὴν Χάνκω καὶ Ἀλήμπεη, εἶχεν ὅλον τὸ θάρρος καὶ τὰ μυστικά των. Ἄδεται λόγος παρὰ τῶν ἐγγχωρίων τῶν τσα-

¹⁾ Πρὸβλ. προχίρως Σπ. II Ἀραβαντινόν, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 49 κ. ἑ.

²⁾ Πρὸβλ. σελ. 122.

³⁾ Κ. Ν. Σάθας, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 238.

⁴⁾ Ἴδὲ τὰ κατωτέρω (σελ. 126) ἐν σχέσει πρὸς τὴν λέξιν σημειούμενα

σάμην χριστιανιστῶν κωμοπόλεων, ὅτι ἡ Χάνκω εἶχεν ἀγαπητιζὸν τὸν τζαούσην Δρίφτην, ὅχι μόνον μετὰ τὴν χηρείαν της, ἀλλὰ καὶ ζῶντος τοῦ ἀνδρός της Βελήπασα τὴν ἐπιόχευε... Οὕτω ἐχόντων τῶν σχέσεων μεταξύ Χάνκως, υἱοῦ της Ἀλήμπτη καὶ Τζαούση ἀπεφάσισαν αὐτοὶ τὸν θάνατον τῆς Κιόρκας [σύζυγον τοῦ Ἰσλιάν Μπέη, θείου τοῦ Ἀλῆ] καὶ τοῦ υἱοῦ της Χουτᾶμπτη καὶ μιᾶς θυγατρὸς της μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Βελῆ πασα ἀνεχώρησεν ἡ Κιόρκα ἀπὸ τὸ σαράγι, καὶ ἐπῆγε καὶ ἔκτισεν ἰδικόν της σαράγιον εἰς ἓνα ἀπὸ τὰ χωριά της ὀνομαζόμενον Κιόριανη καὶ ἐκάθητο· καὶ ἐκεῖ πηγαίνει ὁ Τζαούσης Δρίφτης μετὰ τοὺς Χορμοβίτας του, τὴν ἐπολέμησε, τὴν ἐπίεσεν αὐτὴν καὶ τοὺς υἱούς της, καὶ τοὺς ἐθανάτωσεν, καὶ οὕτω ἡ Χάνκω μετὰ τὸν υἱὸν της Ἀλήμπτη ἔμειναν κύριοι ἀπὸ τὰς κωμοπόλεις, χωριά καὶ δευλίκια¹, ὅπου ἀναλογοῦσαν εἰς τὸ μέρος τῆς Κιόρκας... Ἡ Χάνκω εἶχε καίμει ἀρχὴν νὰ πειράζῃ καὶ νὰ ἐνοχλῇ καὶ τοὺς Χορμοβίτας, Λεκλιώτας, Λομποβίτας, καὶ Ρεντηνοὺς. Τοὺς ἐζητοῦσε παραπάνου ἐτίσιον δόσιμον, ἀπὸ τὸ συνειθισμένον· δὲν τοὺς ἔδειχνε τὴν πρώτην ἀγάπην καὶ κλίσιν, καὶ πολλάς φορὰς τοὺς ἐκαταφρονοῦσε μᾶλλον ὁ Τζαούσης Δρίφτης². Ὁ Γεώργιος Τουρτούρης ἐπαγγέλλεται³ μὲν νὰ ἐκθέσῃ τὰ κατὰ τὸ τέλος Τζαούση Πρίφτη, ἀλλ' ἐν τῷ σφρομένῳ τμήματι τοῦ Χρονικοῦ, ἐν ᾧ ἄλλως τε τὸ ἀλβανικὸν πρίφτ-ι (=ίερὸς)⁴ κακῶς ἐκλαμβάνεται ὡς κύριον ὄνομα (Δῆμος)⁵, οὐδὲν περὶ τούτου κεῖται. Πληρέστερον, ἂν καὶ συντομώτερον, ἐκτίθενται τὰ κατὰ τὸν Τζαούσην Πρίφτην ἐν τῷ Χρονικῷ τοῦ Γεωργίου Οἰκονόμου: «Πρὶν ἢ ἀξιωθῆ [ὁ Ἀλῆς] τοῦ τίτλου «πασᾶς» δι' ἐνὸς Χορμοβίτου Τσαοὺς Πρίφτη (Χριστιανοῦ ὄντος καὶ ἀρχηγοῦ τῶν σωματοφυλάκων τῆς Κ[ι]όρκας. Βεβαιόνουν ὅτι ἦτον καὶ τῆς Χάνκως, μητρὸς τοῦ Ἀλῆ πασα, ἐρωμένος) ὀνομαζομένου ἐδολοφόνησε διὰ μιᾶς τὴν Κιόρκαν σύζυγον τοῦ θείου του μετὰ τὸν ὀκταετῆ υἱὸν της Χουτᾶμπτη καὶ ἅπαντας τῆς οἰκίας της, μεθ' ὧν εὐρεθεὶς σκλάβος καὶ ὁ πολυθρόλυτος Ἰσοῦφ ἀράπης διέβη μετὰ τὴν σφαγὴν τῆς κυρίας του εἰς τὴν δούλευσιν τοῦ Ἀλῆ πασα, δὲν ἔπασεν ὅμως οὐδέποτε νὰ μελατᾷ ἐκδίκησιν κατὰ τοῦ ἐπιβούλου Τσαοὺς Πρίφτη, ἕως ὅτου γενόμενος πασαῶς ὁ Ἀλῆ μπτη καὶ ὁ Ἰσοῦφ ἀράπης διορισθεὶς χασνατάρης του ἢ πρώτη χάρις, τὴν ὁποίαν τοῦ ἐξήτη-

¹) «Ἀνάγνωθι δεϊλίκια ἀντὶ τσιφλίκια - λέγει ὁ Π Θεοσπρωτὸς [=Ἀραβαντινός], ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 91.

²) Κ. Ν. Σάθας, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 264 - 265.

³) Ἀὐτόθι σελ. 264.

⁴) Κ. Χριστοφορίδου, Λεξικὸν τῆς Ἀλβανικῆς Γλώσσης, ἐν Ἀθήναις 1904 σελ. 344.

⁵) Περὶ Π. Θεοσπρωτὸν [=Ἀραβαντινόν]. ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 90, 91 Σπ Π Ἀραβαντινοῦ, Ἱστορία Ἀλῆ Πασᾶ, σελ. 8

σεν, ἦτο νὰ παραδώσῃ εἰς τὴν ἐξουσίαν τοῦ τὸν Τζαοῦς Πρίφτη, καί, τούτου γενομένου, τὸν ἔφησεν εἰς τὴν σαύβλαν ζῶντα ἐπὶ παρουσίᾳ χιλιάδων Ἀλβανῶν¹. Ἄλλ' ὁ Γεώργιος Οἰκονόμου παραλείπει ν' ἀναφέρῃ οὐσιώδεις λεπτομερείας καὶ δὴ σχετικῶς πρὸς τὴν ὑπὸ τῶν Γαρδικιωτῶν αἰχμαλωσίαν καὶ διαπόμπευσιν εἰς μητρὸς τοῦ Ἀλῆ, Χάνκως, καὶ τῆς ἀδελφῆς αὐτοῦ, Χαϊνίτσας, γεγονός ἀμφιβῶν κατ' Αὔγουστον τοῦ 1762, ὁπότε καὶ ὁ Ἰσοῦφ Ἀράπης, φρονιμὸς καὶ πιστὸς δοῦλος, ἀλλ' ὤμῳ καὶ θηριώδῃ ἀνθρώπος, περιήλθεν ἐκ τοῦ οἴκου τῆς Κιάρκας εἰς τὸν τῆς Χάνκως. Παρὰ τοῦ Ἀραβὸς τούτου, μεθ' οὗ συνυπηρέτει ὁ Τσαούσης Πρίφτης ἐν τῷ οἴκῳ τῆς Χάνκως εἰς Κιάρκην, ἐκληροφορήθη ὁ Ἀλῆ Πασᾶς, ἀνδρωθεὶς, τὰς ἀθεμίτους σχέσεις τῆς ἰδίας μητρὸς μετὰ τοῦ Τσαούση Πρίφτη. Ἐντεῦθεν ἐξηγεῖται καὶ ὁ θηριώδῃς τρόπος, καθ' ὃν ἐξεδικήθη ὁ Ἀλῆ Πασᾶς μετὰ τὴν κατάληψιν τοῦ Χορμόβου τὸν Τσαούσην Πρίφτην διὰ χειρὸς τοῦ Ἰουσοῦφ Ἀράπῃ². Ὅπως τὸ χρονικὸν τοῦ Γεωργίου Οἰκονόμου οὕτω καὶ ὁ ὑπὸ τοῦ Χατζῆ Σεχρέτη ποιηθεὶς ἔμμετρος βίος τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ παραλείπει οὐσιώδεις λεπτομερείας τῆς προΐστορίας τοῦ Τζαούση Πρίφτη καὶ τῶν σχέσεων τοῦ Ἀλῆ πρὸς τοὺς Χορμοβίτας, τὰς ὁποίας ἄλλως τε ἐκθέτει μετὰ περισσοῦς μεροληψίας, ἀλλὰ γενικῶς συμφωνεῖ πρὸς ἄλλας πηγὰς ὡς πρὸς τὸν θάνατον τοῦ Τζαούση Πρίφτη:

*Στὸ Χόρμοβο δὲν ἄφησε * μηδὲ ψυχὴ νὰ βλιάξῃ,
τὸν Τζιαοῦς Πρίφτη πρόσταξε μὲ ξύλα νὰ τὸν κάψῃ.
Ὁ Τζιαοῦς Πρίφτης θέλησε συχώρῳσιν νὰ πάρῃ,
κατόπι νὰ τὸν ψήσουνε σὰν τὸ παχὺ κριάρι.
Τὸ σκοτεινὸ τὸ Χόρμοβο ἐγένηκε βιράνι,
κι' ὁ Τζιαοῦς Πρίφτης γίνηκε κεμπάπι στὸ σαχάνι³.*

Ἐν τῷ σημειώματι τοῦ Χριστοφόρου Βαρλααμίτου, τὸ ὁποῖον ὑπῆρξεν ἀρετηρία τῆς ἐνταῦθα ἐρεύνης, ἐξ ἐσφαλμένων πληροφοριῶν διχάζεται τὸ πρόσωπον τοῦ Τζαούση Πρίφτη, ἀφ' οὗ ἐν αὐτῷ γίνεται λόγος ὡς περὶ διαφόρων προσώπων πρῶτον περὶ τοῦ Τζαούση καὶ ἔπειτα περὶ τοῦ Πρίφτη, ἑκατέρου δι' ἰδίου βασανιστικοῦ τρόπου τελειωθέντος. Φαίνεται, ὅτι ὁ Χριστόφορος Βαρλααμίτης συγχέει τὸν Τζαούσην Πρίφτην καὶ τὸν πρό-

¹ Γ. Π. Κρέμος, ἐνθ' ἀνωτέρω, τόμ. Ζ' (1883) σελ. 951.

² Πρβλ. Π. Θεσπερωτῶν [= Ἀραβαντινόν], ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 91. Π. Ἀραβαντινοῦ, Χρονογραφία τῆς Ἠπείρου, τόμ. Α', σελ. 251 κ.έ.. Σπ. Π. Ἀραβαντινοῦ, Ἱστορία Ἀλῆ Πασᾶ, σελ. 8 κ.έ.

³ Ὁ Ἀλῆ Πασᾶς.

⁴ Ἐκδοσις Κ. Ν. Σάθα [ιδεὲ σελ. 122 ὑποσημ. 1], σελ. 163 (πρβλ. Σπ. Α. Ἀραβαντινόν, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 528).

κριτον Ἰωάννην Λέκαν, τὸν ἐπικαλούμενον Λέκλιν. Ὁ πρῶτος, Χορμοβίτης κατὰ τὰ προσηφηνόμενα, εἶρε τὸν θάνατον, καταληφθεῖσης τῆς πατρίδος του ὑπὸ τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ ἐν ἔτει 1784, «ἐμπρησθεὶς ὡς πρόβατον ἐπ' ὄβελοῦ» (σούβλας)¹. Ὁ δευτέρος, ἐπικαλούμενος Λέκλιν, διότι κατήγετο ἐκ τοῦ ὁμωνύμου χωρίου, ἦν καὶ τοῦτο κατελήφθη ὑπὸ τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ, βραχὺ μετὰ τὴν κατὰλήψιν καὶ ἐρήμωσιν τοῦ γειτονικοῦ Χορμόβου, ἦτοι ἐν ἔτει 1784, ἐφρονεῖσθαι σφυρηλατηθεὶς ἢ κατ' ἄλλην ἐκδοχὴν «συντριβέντων τῶν ὀστέων τῶν εἰς χειρόμυλον»². Καὶ ὁ Ἰωάννης Πρώτης καὶ ὁ Ἰωάννης Λέκκας Λέκλιν —κατὰ τὰς λαογραφικὰς παρατηρήσεις τοῦ ποιητοῦ Κρηστάλλη— ἐπιζῶσι μέχρι τῶν ἡμερῶν ἡμῶν ἐν τῇ δημόδει ποιήσει τῶν Ἀλβανῶν³.

Καὶ ἄλλα σημειώματα τοῦ Χρονικοῦ τοῦ Χριστοφόρου ὡς ἔχουσιν ἐν τῷ κώδικι τῆς Πετρονπόλεως παραβαλλόμενα πρὸς τὰς ἐκδόσεις τοῦ Ἀ. Παπαδοπούλου Κεραμέως δεικνύουσι διαφορὰς τινὰς, ὧν ἡ ἀναγραφή ἐνταῦθα δὲν εἶναι, ὡς νομίζω, περιττή. Καὶ κατωτέρω παραπέμπω συμφώνως πρὸς τὴν ἀρίθμησιν τῶν καθ' ἕκαστον σημειωμάτων τὴν ὑπὸ τοῦ Α. Παπαδοπούλου Κεραμέως γενομένην ἐν τῇ οἰκείᾳ ἐκδόσει, εἰς ἣν διορθῶν ἢ ἄλλως παρατηρῶν καὶ ἀναφέρωμαι.

Ἄριθ. 8: «1770: Οἱ Ἀρβανίταις, ὁ Μπάγιος, ἔκανσαν τὰ Τρὶκκαλα, τὸ τζιαροσί, πατοῦντες καὶ ὀσπῖτια τούρκικα καὶ ῥωμαϊκά εἰς ταῖς 14: Ἰουλίου ἡμέρα Τετράδι. Ἐντὶ ἐπῆραν πρόβατα καὶ γίδια καὶ γελάδια ἀπὸ τοὺς Σταγούς⁴ καὶ Καστράκι⁵ καὶ ἀπὸ τὰ ἄλλα χωρία τοῦ κάμπου. Τότε ἐπολεμοῦσαν καὶ τὸν Μωρέαν οἱ Ἀρβανίταις». Κατὰ τὸ χειρόγραφον ἀντί: καὶ τὸν Μωρέαν γρ.: σὶν Μωρέαν. Τὸ σημείωμα τοῦτο τοῦ Χριστοφόρου Βαρλααμίτου συμπύπτει ἐπὶ μέρους πρὸς σημειώματα τοῦ Ἰωάννου ἱερέως τοῦ ἐκ Τρὶκκης: 1770, ἤφεραν Ἀρβανίταις οἱ ἀγάδες διὰ φύλαξιν τῆς πολιτείας (=Τρικκάλων) χιλίους πεντακοσίους, καὶ ἐπέρσαν καὶ ἄλλοι Ἀρβανίταις καὶ ἐπῆγαν διὰ τὸν Μωρέαν, καὶ τὰ κακὰ ὀποῦ ἔκαμαν οὔτε ἔχουν σταθῆ ἄλλην βολά. 1770 Ἰουλίου 14, ἡμέρα τετράδη, οἱ ἄνωθεν Ἀρβανίταις, ὀποῦ τοὺς εἶχαν μεπεκτζίδες, ἐδιαγούμισαν τὰ ἐργαστήρια δλα τοῦ παζαργιοῦ, ἔως πεντακόσια τὸν ἀριθμόν, καὶ ἀπάνω εἰς τρεῖς ὄρας ἐκάη δλο τὸ τσαροσί, καὶ

¹) Π. Ἀραβαντινοῦ, Χρονογραφία τῆς Ἡπείρου, τόμ. Α', σελ. 26³ ὑπερσημ. —Περβλ. Π. Θεσπρωτῶν (= Ἀραβαντινόν), ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 1. Σπ. Π. Ἀραβαντινόν, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 32.

²) Π. Ἀραβαντινός, ἐνθ' ἀνωτέρω, τόμ. Α', σελ. 25; Περβλ. Σπ. Π. Ἀραβαντινόν, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 33.

³) Περβλ. Σπ. Π. Ἀραβαντινόν, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 33. ὑποσημ. 2.

⁴) =Καλαμπάκαν.

⁵) =Χωρίον κατὰ τὴν κοιλάδα τῶν Μειεώρων.

ἰσκιώθησαν Ἀρβανίταις 13, ἐπειδὴ καὶ ἦτον δύο ταράφια· καὶ ἐπάτησαν ἀκόμη καὶ τὰ Ὀθρεῖκα τὰ σπίτια καὶ τὸν ἐπάνω μαχαλᾶ, καὶ τὸν κάτω¹⁾...

Ἄριθ. 23. «1775: Ἰουλίον 17, ἡμέρα Πέμπτη. Ἐκοιρανέ ο μπουλούμ-
πασης τοῦ Κούρτ πασιᾶ ἐν Δημάκην καὶ τὸν υἱὸν του». Οὕτω κατὰ τὴν ἔκ-
δοσιν τοῦ Α. Παπαδοπούλου Κεραμέως. Ἀλλὰ παρατηρῶ, ὅτι ὁ Χριστό-
φορος κατ' ἀρχὴν ἔγραψε τὸ ἔτος 1774, μεταγενεστέρως δὲ δι' ὠχροῦ
μέλανος διέγραψε τὸ 4 καὶ ἄνωθεν αὐτοῦ ἔγραψε: 5, ὅπερ ἐλέγχεται καὶ
ὀρθότερον. Ὁ [Αχμέτ] Κούρτ Πασᾶς, ὃν ἄλλως κατ' ἐπανάληψιν ἀναφέ-
ρουν τὰ σημειώματα τοῦ Χριστοφόρου (ἀριθ. 24, 25²⁾, 26, 30), εἶναι ὁ καὶ
ἐξ ἄλλων πολλῶν ὑπομνημάτων γνωστὸς διοικητὴς τοῦ Βερατίου (1758---
1785)³. Καταγόμενος οὗτος ἐκ Λιούσης, χωρίον τῆς Μουζακιάς, εἴκε
πύρρωθεν τὴν καταγωγὴν ἐκ Μικρᾶς Ἀσίας, διεκρίθη δὲ μάλιστα λόγῳ τοῦ
γάμου, ὃν συνῆψε μετὰ τῆς ἀδελφῆς τοῦ τοπάρχου τοῦ Βερατίου Ἰσμαήλ
Πασᾶ, τοῦ ἐπικαλουμένου Βελιαμπίμπεη· τοῦτον διεδέξατο ἐν τῇ τοπαρχίᾳ
τοῦ Βερατίου ὁ Κούρτ Πασᾶς, ὁ ὁποῖος ἐπεξέτεινεν ἐν ἔτει 1760 σημαντι-
κῶς τὴν ἀρχὴν διορισθεὶς ὑπὸ τῆς Πύλης γανικὸς ἐπόπτης τῶν στενῶν καὶ
ὁδῶν καθ' ὅλην τὴν Ἡπειρον, Θεσσαλίαν καὶ Στερεὰν Ἑλλάδα⁴. Τὸ ση-
μείωμα τοῦ Χριστοφόρου Βαρλααμίτου, τὸ ὁποῖον ἐδημοσιεύσαμεν ἀνω-
τέρω σελ. 121, λέγει περὶ τῆς συμφιλίωσης τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ μετὰ τοῦ Κούρτ
Πασᾶ. Ὅντως μακροὶ καὶ μονονουχὶ ἀδιάκοποι ὀπῆρσαν αἱ ἔριδες μεταξὺ
τῶν δύο τούτων Ἀλβανίων δεσποτῶν, ὡς διδασκόμεθα καὶ ἐξ ἄλλων πη-
γῶν καὶ δι' ἐκ τῆς Ἀληπασιάδος τοῦ Χατζῆ Σεχρέτη⁵, ἐκ τοῦ Χρονικοῦ
τοῦ Γεωργίου Τουρτούρη (ὀλιγότερον ἐκ τοῦ Χρονικοῦ τοῦ Γεωργίου Οἰ-
κονόμου)⁶ καὶ ἐκ τῆς ἐμμέτρου ἐκθέσεως περὶ τοῦ Δελβινακίου τοῦ Γεωρ-
γίου Γαζῆ⁷. Ὁ Κούρτ Πασᾶς «φημιζεται ὡς χρηματίσας ἀνὴρ λίαν δρα-

¹⁾ Κ. Ν. Σάθα. Τουρκοκρατούμενη Ἑλλάς, ἐν Ἀθήναις 1869, σελ. 495, ὑπόσημ. 1.

²⁾ Ἐν αὐτῷ λέγεται: «ἐπῆρι [ὁ Κούρτ πασιᾶς] τρεῖς φοραὶς τὰ Τρίγκαλα πασι-
λίχι».

³⁾ Πρβλ. Σπ. Π. Ἀραβαντινόν, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 10. Ἐσφαλμένως ὁ Π. Ἀρα-
βαντινός, ἐνθ' ἀνωτέρω, τόμ. Α', σελ. 273 (καὶ κατ' αὐτὸν καὶ ὁ Σπ. Π. Ἀραβαντι-
νός, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 38) θέτει τὸν θάνατον τοῦ Κούρτ Πασᾶ εἰς τὸ ἔτος 1784.

⁴⁾ Πρβλ. τὰ ὑπ' ἀριθ. 25 καὶ 26 σημειώματα τοῦ Χριστοφόρου Βαρλααμίτου, ἐπίσης
Π. Ἀραβαντινόν, ἐνθ' ἀνωτέρω, τόμ. Α', σελ. 248 κ. ἑ., 255 κ. ἑ., 272

⁵⁾ Οὗτος μεταχειρίζεται κατὰ προτίμησιν τοὺς τύπους Κ ο ὑ ρ τ η ς καὶ Κ ο ὑ ρ -
π α σ ι α ς. (Ὁ τύπος Κούρτ καὶ ἐν τῷ σημειώματι τοῦ Χριστοφόρου Βαρλααμίτου,
ἀνωτέρω σελ. 121).

⁶⁾ Περὶ τῶν Χρονικῶν τούτων ἰδὲ ἀνωτέρω σελ. 122 κ. ἑ.

⁷⁾ «Τρόπαιον Δελβινακίου ἦτοι ἱστορία τοῦ Δελβινακίου κατὰ τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ γε-
νομένη διὰ στίχων πολιτικῶν ὑπὸ Γεωργίου Γαζῆ Δελβινακίου καὶ τύποις ἐκδοθεῖσα
δαπάνη τοῦ ἴδου πρὸς χάριν τῆς πατρίδος. Ἐν Αἰγίνῃ... 1895». (β' ἔκδοσις, δαπάνη
Νικολάου Μάγκου Δελβινακίου, ἐν Ἀθήναις 1916).

στήριος, δίκαιος, καὶ ἐπικίνδυνος πρὸς τοὺς Ἀρματολούς Χριστιανοὺς ὑπὲρ πάντα ἄλλον προκάτοχόν του εἰς τὴν ἐποπτείαν τῶν ὁδῶν¹. Ἐφημιζέτο καὶ διὰ τὸ ἀνεξίθρησκον αὐτοῦ ἦθος, προστάτης πάντοτε ἀναδειχθεὶς τῶν φιλησύχων Χριστιανῶν· καίτοι κατὰ διαταγὴν αὐτοῦ ἐγένετο ὁ φόνος τοῦ ἁγίου Κοσμᾶ τοῦ Αἰτωλοῦ (1779)² ὡς καὶ τοῦ προεστῶτος Ἰωαννίνων Χαραμῆ³. Τὰ δὲ ὑπὸ τοῦ Χριστοφόρου Βαρλααμίτου σημειούμενα ἐν σχέσει πρὸς τὸν θάνατον τοῦ ἐπισήμου ἄρχοντος τῶν Τρικκάλων Δημάκη καὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ συμφωνοῦσι καὶ πρὸς τὰ κείμενα ἐν σημειώματι τοῦ Ἰωάννου ἱερέως Τρίκκης: 1775 *Ιουλίου 17, ὁ Τερβίσης μπουλούμπασης ἐσκότωσε τὸν μακαρίτην κὺρ Δημάκην ὁμοῦ μὲ τὸν υἱόν του Νικολὸν εἰς τὸ σπίτι τους, μίσα εἰς τὸν ὄντιά τους, οἱ ὁποῖοι ἐστάθησαν γέροντες Τρικκάλου. Ἐπιπαι ἐγένε γέροντας ὁ κὺρ Στάθης Δημουλᾶς*⁴. Περὶ τοῦ Δημάκη, ὅστις κατήγετο ἐκ Καστανιάς τοῦ Ἀσπροποτάμου, λέγει καὶ σημείωμα τοῦ ὑπ' ἀριθ. 287 κώδικος τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης Ἀθηνῶν (ἰδὲ κατωτέρω σελ. 131).

Ὁ Μιχαὴλ Κούμας⁵ ἀφηγεῖται τὰ κατὰ τὰς ἔριδας τοῦ Δημάκη πρὸς ἄλλους ἄρχοντας τῶν Τρικκάλων, ἔριδας, ὧν τὰ ἀποτελέσματα ὑπῆρξαν ὀλέθρια διὰ τοὺς κατοίκους τῆς ἐπαρχίας ταύτης, ἐξ ὧν τῇ 9 Μαρτίου 1770 τρεῖς περίπου χιλιάδες ἐφρονεύθησαν ἐν Λαρίσση ὑπὸ τῶν Τούρκων, ἐν ᾧ διεδήλουν εἰς τὸν Πασᾶν τὰς συμπαθείας των ὑπὲρ τοῦ Δημάκη ἢ τῶν ἀντιθιασωτῶν ἐκείνου. Ἦτο δὲ ἱερεὺς ὁ Δημάκης, δι' ὃ καὶ ὡς Παπαδῆμος πολλάκις ἀναφέρεται. Οὕτω σημείωμα τοῦ Χριστοφόρου Βαρλααμίτου λέγει περὶ τινος υἱοῦ τοῦ Δημάκη, ἐπίσης πολιτενομένου καὶ ὡς ὁ πατὴρ ἐρίζοντος καὶ πρὸς Χριστιανοὺς καὶ πρὸς Τούρκους: 1790 *ἐκίνησεν ὁ Γιαννάκης, ὁ υἱὸς τοῦ παπᾶ Δήμου, ἀπὸ χωρίον Καστανιὰν τὸν κανγὰν μὲ τὰ παιδία τοῦ Χαλήλ ἀγᾶ, καὶ ἤφεραν τὸν Μπεκίρ πασιᾶ καὶ ἔδιωξαν*

¹) Π. Ἀραβαντινός, ἐνθ' ἀνωτέρω, τόμ. Α' σελ. 272. — Τοῦ Κουρτ-πασᾶ ἢ πόρτα ἀναφέρεται ἐν δημοτικῷ ᾄσματι τῶν ἀρματολῶν *Κατισογιάννη καὶ Βέμη* (περὶ τὸ 1765) παρὰ Ἀ. Ἰατρίδη, Συλλογὴ δημοτικῶν ᾄσμάτων παλαιῶν καὶ νέων, ἐν Ἀθήναις 1859, σελ. 20 Κι ο ὑ ρ πα σ ι α ς ἐν δημοτικῷ ᾄσματι τοῦ *Δημάκη* παρὰ Γ. Χρ. Κασιώτη, Συλλογὴ τῶν κατὰ τὴν Ἱππειρον δημοτικῶν ᾄσμάτων, ἐν Ἀθήναις 1866, σελ. 106 κ. ε.

²) Πρβλ. Τρ. *Ἐδαγγελίδου*, Κοσμᾶς Ἰτωλὸς ὁ ἱσαπόστολος Ἐν Ἀθήναις 1837. (ἰδὲ προχειρότερον Π. Ἀραβαντινόν, ἐνθ' ἀνωτέρω, τόμ. Α', σελ. 267 κ. ε., 2π. Π. Ἀραβαντινόν, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 30 κ. ε.)

³) Α. Π. *Κουτσαλέξη*, Διαφέροντα καὶ περιεργὰ τινα ἱστορήματα. ἐν Ἀθήναις 1882, σελ. 2.

⁴) Κ. Ν. *Σάθα*, Τουρκοκρατουμένη Ἑλλάς, σελ. 495 κ. ε., ὑπόσημ. 1 (ὅπου ἀντί: 1775 κείται ἐξ ἀβλεψίας τυπογραφικῆς: 1773).

⁵) Ἱστορία τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων, τόμ. 1' ἐν Βιέννῃ 1811, σελ. 383. Πρβλ. καὶ Κ. Ν. *Σάθαν*, ἔθ' ἀνωτέρω, σελ. 496.

τὸν Γιαννάκην Καλαμπακιώτην¹ καὶ ἄλλους πολλούς..² Ὁ ἐπίσης ἐκ Καστανιάς τοῦ Ἀσπροποτάμου καταγόμενος Ιατροφιλόσοφος Διονύσιος Πύρρος σημειοῖ περὶ τῆς πατρίδος του: Ἀπὸ τὴν Κωμόπολιν Κασθαναΐαν ἐχορημάτισαν αἱ ἄρχοντες τῶν Τρικκάλων: Ἰωάννης ὁ Παπὰ Λήμου, Κωνσταντῖνος ὁ Παπὰ Πολυμέρου καὶ ὁ νῦν καλοκάγαθος Ἀθανάσιος Παπὰ Πολυμέρου καὶ Ἀθαν. παπὰ Δήμου³ (Ὁ πρῶτος ἐξ αὐτῶν εἶναι προφανῶς ὁ αὐτὸς πρὸς τὸν Γιαννάκην Παπαδήμον, εἰς ὃν ἀναφέρεται τὸ σημεῖωμα τοῦ Χριστοφόρου Βαρλααμίτου). Καὶ δημοτικὰ ἄσματα⁴, Θεσσαλικά καὶ Ἡπειρωτικά, ἀναφέρονται εἰς πρόσωπα τοῦ οἴκου Δημάκη, περὶ οὗ ἐνταῦθα γίνεται λόγος. Ἀκριβῶς τὰ ἐνταῦθα ἀνακοινούμενα σημεῖωματα περιέχουσι πολυτίμους ἐνδεῆξεις διὰ τὴν χρονολογίαν τῶν δημοτικῶν αὐτῶν ἄσμάτων.

Ἄριθ. 26, στίχ. 7—8, ν' ἀφαιρεθῶσιν αἱ ἐν τῇ ἐκδόσει κείμεναι δύο παρενθέσεις, τὸ χειρόγραφον ἔχει ἐν τῷ σημείῳ τούτῳ τὰς λέξεις μεταξὺ κοιμιάτων. Περὶ τῆς ἀταξίας τοῦ κειμένου ἐν τῷ σημείωματι τούτῳ παρατηρήθησαν ἀνωτέρω, σελ. 121, τὰ δέοντα.

Ἄριθ. 28: «1773. Ἐκχιραν τὰ Τρίκκαλα ὁ Ἄσμαν Μεούσης κατὰ μῆνα Νοέμβριον». Οὕτω κατὰ τὴν ἐκδοσιν τοῦ Ἀ. Παπαδοπούλου Κεραμέως ἀλλὰ τὸ αὐτόγραφον τοῦ Χριστοφόρου ἔχει: ὁ ἄσμαν | λεδσας, ἦτοι: Λεούσας. Οὕτω ἔχει τὸ ὄνομα τοῦ ἀνδρὸς καὶ ἐν σημείωματι τοῦ ὑπ' ἀριθμὸν 287 κώδικος τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης Ἀθηνῶν: 1774 ἔκανσεν Ὁσμάν Λεούσας τὰ Τρίκαλα μὲ τὸν Πιετίμπεη μαζί, διατί, αὐτὸς τοὺς ἔφερεν καὶ ἔκλησεν τοὺς γέροντες, καὶ τὸν Δημάκη, μίσα, εἰς τὸ σαράγι τοῦ Χαλήλαγα⁵.

Ἄριθ. 36, στίχ. 9 ἀντί: ἦλθεν γρ. ἦλθαν.

¹) Ο αὐτὸς πρὸς τὸν ἀρχόντα Τρικκάλων Ἰωάννην Καλομπάκαρ, ὃν μνημονεῖουσι παλαιὰ ὑπομνήματα (πρβλ. Σπ. II. Ἀραβαντινόν, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 530) μεταξὺ τῶν ἀρχόντων τῆς Ρούμελης ἐπὶ Κοῦφι Πασᾶ.

²) Ἀ. Παπαδόπουλος Κεραμέως ἐν τῇ Ἐπετηρίδι τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου Πανασσαῶ, τόμ. 7' (1902) σελ. 143, ἀριθ. 18.

³) Διονυσίου Πύρρου, τοῦ Θεσσαλοῦ, Γεωγραφία Μεθοδική, ἐκδ. Β' ἐν Ναυπλίῳ 1834, σελ. 161 ὑπόσημ. (α').

⁴) Π. γ. Γ. Χο. Χασιώτης, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 106 κ. ἐ. ἀριθ. 26, 27. A. Passow, Popularia carmina Graeciae recentioris, σελ. 67, ἀριθ. 67. II. Ἀραβαντινοῦ, Συλλογὴ δημοδῶν ἄσμάτων τῆς Ἡπείρου, ἐν Ἀθήναις 1880, σελ. 7 κ. ἐ., ἀριθ. 5 (ἐνθα διορθωτέα ἐν τῷ ὑπομνήματι καὶ ἄλλα καὶ τὰ περὶ τῆς καταγωγῆς τοῦ Δημάκη) Ζωγράφειος Ἄγων τοῦ Ἑλλην. Φιλολ. Συλλόγου Κωνσταντινουπόλεως, τόμ. Α', ἐν Κωνσταντινουπόλει 1891, σελ. 42 κ. ἐ., ἀριθ. 14, σελ. 148, ἀριθ. 560.

⁵) Νίκος Α. Βέης ἐν τῷ Δελτίῳ τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἐταιρείας τῆς Ἑλλάδος, τόμ. 7' (1901—1906) σελ. 99 κ. ἐ., ἀριθ. 11 (=Σπ. II. Λάμπρου, «Νέος Ἑλληνομνήμων», τόμ. Ζ' [1919—1911], σελ. 241, ἀριθ. 462).

Ἐν τέλει, προκειμένου περὶ τῶν σημειωμάτων, ἅτινα δὲν προέρχονται ἐκ τοῦ χρονικοῦ τοῦ Χριστοφόρου τοῦ Βαρλααμίτου, ἀλλ' ἐξ ἄλλων πηγῶν, ἔχω νὰ παρατηρήσω :

Ἀριθ. 38, στίχ. 1, μετὰ τὸ: ζῆη' ἔπεται ἐν τῇ μεταγραφῇ τοῦ Πορφυρίου Οὐσπένσκη: (7098).

Ἀριθ. 39, στίχ. 1, μετὰ τὸ: ρψνα' ἔπεται ἐν μεταγραφῇ τοῦ Πορφυρίου Οὐσπένσκη: (1751), αὐτόθι, στίχ. 3, ἀντί: ἀπὸ τῆ ψύχρα κεῖται: ἀπὸ τὰ ψύχρα, ἵνα διαλεκτικῶς εἶναι ἄξιον προσοχῆς.

Ἐν Βερολίῳ, Μάρτιος 1925

Ἐν Ἀθήναις, Μάιος 1926